Rap glazba i razvoj hip-hop kulture u Hrvatskoj i svijetu

Jakopović, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:535129

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

LUCIJA JAKOPOVIĆ

DIPLOMSKI RAD

RAP GLAZBA I RAZVOJ HIP-HOP KULTURE U HRVATSKOJ I SVIJETU

Petrinja, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

(Petrinja)

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Lucija Jakopović

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Rap glazba i razvoj hip-hop kulture u Hrvatskoj i svijetu

MENTOR: doc. dr. sc. Jelena Blašković

Petrinja, rujan 2021.

Sadržaj

1. Uvod 4
1.1. Popularna glazba 4
2. Hip hop kultura 6
2.1. Začetak hip hopa 6
2.2. Rap 9
2.2.1 Old school rap 10
2.2.2. Electro hip hop 12
2.2.3. New school rap 13
2.2.4. Dirty rap 14
2.2.5 Gangsta rap 14
2.2.6. G-funk 17
2.2.7. Hardcore rap 17
2.2.8. Rap 21. stoljeća 19
2.2.9. Trap 21
2.2.10. Ostali podžanrovi rap glazbe 21
2.3. Grafiti 22
2.4. Breakdance 24
3. Hip hop kultura u Hrvatskoj 26
3.1. Novija rap glazba u Hrvatskoj 37
4. Rap glazba u okolnim zemljama 38
5.Važni termini za razumijevanje hip hop kulture 39
6. Rap glazba u nastavi 41
7. Zaključak 44
8. Literatura 45

Sažetak

Popularna glazba obilježila je 20. stoljeće. Tehnološki napredak i razvoj masovnih medija pridonijeli su popularizaciji glazbe. Nastaje mnoštvo glazbenih stilova koji se razlikuju po svojim karakteristikama. Jedan od njih je rap glazba koja zajedno s još tri elementa (*DJ-ing,* grafiti i *breakdance*) čini hip-hop kulturu. U ovom radu prikazati će se razvoj rap glazbe i hip-hop kulture u Hrvatskoj i svijetu s naglaskom na nastanak i ranija razdoblja iste. Hip-hop kultura nastaje u New Yorku 70-ih godina prošlog stoljeća, a njenim začetnicima se smatraju *DJ Kool Herc, Afrika Bambaataa, Grandmaster Flash* i *DJ Hollywood*. Postoji mnogo različitih žanrova rap glazbe, a protežu se od *old school rapa* sve do *trapa* koji je danas najpopularniji. *Breakdance* je plesni fenomen koji je sa ulica Bronxa u posljednjih 50 godina dospio u prestižne plesne dvorane i na svjetske pozornice. Crtači grafita su u početku bili smatrani vandalima, a danas se njihovi radovi prodaju za milijune dolara dok im murali krase zidove svjetskih banaka. U Hrvatsku hip-hop kultura dolazi znatno kasnije od pojave u SAD-u ali bez obzira na to postoje vrlo uspješni i talentirani izvođači i umjetnici. Forma rap pjesama slična je formi malešnica, posebice brojalica te se stoga mogu koristiti kao sredstva u nastavi glazbene kulture u primarnom obrazovanju.

KLJUČNE RIJEČI: breakdance, brojalice, grafiti, hip- hop, popularna glazba, rap

RAP MUSIC AND THE DEVELOPMENT OF HIP-HOP CULTURE IN CROATIA AND AROUND THE WORLD

Summary

Popular music marked the 20th century. Technological advances and the development of mass media have contributed to the popularization of music. A multitude of different musical styles have developed over the years. One of them is rap music which together with three other elements (DJing, graffiti and breakdance) constitutes hip-hop culture. This master's thesis will present the development of rap music and hip-hop culture in Croatia and around the world, with an emphasis on its origins and earlier periods. Hip-hop culture originated in New York in the 70s of the last century, and its founders are considered to *be DJ Kool Herc, Afrika Bambaataa, Grandmaster Flash* and *DJ Hollywood.* There are many different genres of rap music, and they range from *old school rap* all the way to the *trap* which is the most popular genre today. Breakdance is a dance phenomenon, originally from the Bronx, that has reached the prestigious dance halls and world stages in the last 50 years. Graffiti artists were initially considered vandals, and today their works sell for millions of dollars while their murals adorn the walls of world banks. In Croatia, hip-hop culture comes much later than its first appearance in the USA, but regardless of that fact, Croatia has many successful and talented performers and artists. The form of rap songs is similar to the form of nursery rhymes especialy counters and therefore they can be used as teaching resoucers in teaching music culture in primary education.

KEY WORDS: breakdance, counters, graffiti, hip-hop, popular music, rap

1. Uvod

Hip hop je danas globalni fenomen i neizostavan dio pop kulture. Njegov utjecaj vidljiv je na mnogim područjima od mode pa sve do politike. No, kako bi dostigao slavu koju trenutno uživa prošao je kroz mnoge faze, promjene i kontroverze. Rap glazba i hip hop kultura glas su svestranih umjetnika koji se izražavaju kroz glazbu, poeziju, ples i likovnu umjetnost. Vodi ih ljubav prema ritmu i rimi koju na naizgled jednostavan način stapaju u jednu kompaktnu cjelinu. Iako se čini tako, rap glazba je sve osim obična i svakidašnja. Čitavu hip hop kulturu gradile su generacije umjetnika i uličnih pjesnika, a rap glazba je izrodila šaroliku paletu žanrova (George, 2005).

1.1.Popularna glazba

Popularna glazba obilježila je 20. stoljeće. Povijesno gledano, vrlo dinamično razdoblje koje su obilježili mnogi ratovi, politička previranja, izumi i otkrića, tehnološki napredak, ali i nova dostignuća u umjetnosti. Pojavljuju se moderni pravci u likovnoj umjetnosti, filmska industrija ulazi na velika vrata, a pritom ne zaostaje ni glazba. Mediji poput radija i televizije postaju glavna sredstva društvenog priopćavanja, globalno su dostupni, a krajem stoljeća im se pridružuje danas najutjecajniji od svih: internet. Osim toga glazba nije više rezervirana samo za izvedbe u kazalištima, dvoranama i salonima već se masovno proizvodi zahvaljujući novim dostignućima na području reprodukcije i pohrane zvuka. Prvo su tu bile kompaktne ploče i gramofoni, zamijenile su ih audiokasete i walkman, dok je novijim generacijama najpoznatiji kompaktni disk (CD). Najsuvremeniji način reprodukcije glazbe za većinu populacije, pogotovo mladih, je putem interneta. Postoje mnoge platforme na kojima se mogu kreirati popisi pjesama i potom reproducirati putem elektroničkih uređaja. Upravo zbog te dostupnosti širokim masama ljudi nastaju mnogi žanrovi popularne glazbe koji su vrlo šaroliki s obzirom na svoje karakteristike. Kako bismo razumjeli njene različitosti važno je definirati pojam popularne glazbe (Labaš i Mihovilović, 2011). Prema Hrvatskoj enciklopediji popularna glazba je termin kojim se označavaju oni tipovi glazbe u suvremenim društvima koji se smatraju paralelnima, komplementarnima ili čak protivnima umjetničkoj i tradicionalnoj (izvornoj folklornoj) glazbi. Obilježava ih općenito niža estetička vrijednost, manja strukturna složenost i velika fluktuacija (brzo prihvaćanje i nagli pad slušanosti)

konkretnih skladbi, namijenjenih širokim slojevima glazbeno slabije obrazovanih slušatelja.[1] U skladu s vremenom mijenjala se i popularna glazba. 1920-ih godina došlo je do drastičnih promjena na svim područjima moderne umjetnosti i kulture, predvodili su ih avangardni umjetnici suprotstavljeni svemu što je bilo tradicionalno i konzervativno. U likovnoj umjetnosti pojavljuje se mnoštvo pravaca poput *nadrealizma, futurizma, dadaizma, ekspresinozma i art decoa*. Avangardni pravci nastaju i u književnosti čiji su neki od predstavnika: Filippo Tommaso Marinetti, Vladimir Majakovski, Tristan Tzara i Sergej Aleksandrovič Jesenjin. Bilo je to doba hedonizma i suprotstavljanja konvencijama, tako su naprimjer žene prvi put u novijoj povijesti nosile kratke frizure, hlače i dobile pravo glasa u nekim zemljama te tako postale ravnopravnije muškarcima. Lude dvadeste, kako se još nazivaju, obilježavaju i tulumi na kojima je dominirala nova vrsta glazbe, jazz, koja će se kao žanr popularne glazbe zadržati do danas (Žmegač, 2014). Sve od navedenog postavilo je temelje za popularnu kulturu dvadesetog stoljeća kakvom je danas poznajemo, a samim time i za mnoštvo različitih glazbenih stilova.

Najpoznatiji glazbeni stilovi popularne glazbe su: *jazz, blues, soul, gospel, rock and roll, reggae, folk, coumtry, R&B, dance, funk, elektronička glazba, rap, disco* (Gall, 2004).

[1] Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49510 (10. 5. 2021.)

2. Hip hop kultura

DJ Afrika Bambaataa postavio je osnove za kasnije tumačenje elmenata hip hop kulture, točnije njih 4, a to su: repanje (eng. *MC-ing*), *DJ-ing*, grafiti i breakdance (Chang, 2009). U nastavku će se pobliže objasniti svaki od elemenata posebno, te kako je došlo do njihovog stapanja u jedinstvenu kulturu.

2.1. Začetak hip hopa

Za razumijevanje hip hopa važno je predstaviti društveno i političko okruženje u kojemu je nastao. U vremenu koje je prethodilo nastanku hip hop kulture djelovao je pokret *Black Power* i *Black Panthers*. Bili su to pokreti za građanska prava Afroamerikanaca nastali 60-ih i početkom 70-ih godina prošlog stoljeća u SAD-u. Inspirirani su stavovima aktivista *Malcoma X-a*. U to vrijeme razvio se i pokret *Brown Power* koji je okupljao Latinoamerikance s istim ciljem poboljšanja građanskih prava. Prvi put u povijesti Afroameričko stanovništvo okupilo se oko tako velike organizacije s ciljem poboljšanja životnih uvjeta i s nadom u bolje sutra (Chang, 2009).

Pojava hip hop kulture veže se uz Bronx, gradsku četvrt u New Yorku, 70-ih godina prošlog stoljeća. Bio je to dio grada koji nije bio bogat i nije se mogao pohvaliti *disco* blještavilom koje je vladalo New Yorkom tog doba. Naprotiv, sedmo desetljeće dvadesetog stoljeća u Bronxu je obilježeno mnogim požarima koji su poharali dobar dio te gradske četvrti. Od 1970. do 1973. samo u južnom Bronxu podmetnuto je čak 30000 požara. Njegovo stanovništvo, pogotovo mladi Afroamerikanci, nisu imali temelje za uspješno obrazovanje i karijeru, a većina ih je živjela okružena siromaštvom i kriminalom (Chang, 2009). No, kako to obično biva teška razdoblja stvaraju velike prilike pa je tako u svom tom beznađu stvoren novi pravac glazbe, kulture i umjetnosti.

11. kolovza 1973. na adresi Sedgwick Avenue 1520, zapadni Bronx, New York, *DJ Kool Herc* organizirao je prvi hip hop događaj u povijesti. Kako se radilo o većinski afroameričkoj publici odlučio se odmaknuti o tada popularne *disco* glazbe te je na repertoaru bila *soul* i *funk* glazba kulturološki bliža njegovim posjetiteljima. Točnije radilo se o sljedećim albumima: James Brown*: Say it Loud - I'm Black and I'm Proud* (1968); Cymande: *Cymande* (1972); Jimmy Castor Bunch: *It's Just Begun* (1972); *The Incredible Bongo Band*: *Bongo Rock* (1973); *Dennis Coffey and the Detroit Guitar Band: Evolution* (1971); James Brown: *Ain't It*

Funky (1970); *Babe Ruth*: *First Base* (1972); *The Mohawks: The Champ* (1968); *The Baby Huey Story*: *The Living Legend* (1970). Dolazi se do pitanja zašto se ovaj događaj naziva prvim hip hop događajem u povijesti te po čemu se razlikuje od ostalih popularnih glazbenih događanja u to vrijeme. Odgovor je vrlo jasan, ne samo zbog vrste glazbe koju je *Kool Herc* odabrao, već i zbog načina na koji ju je reproducirao. Puštao je samo neke dijelove pjesama, odnosno *breakdownove* (dio pjesme u kojem neki određeni instrumenti imaju solo, najčešće ritam sekcija, posebice bubnjevi) (Chang, 2009).

Tada je u glazbu uveo nešto potpuno novo i revolucionarno. Kako je reproducirao glazbu putem gramofonskih ploča htio je produžiti određene *breakdownove* i to na način da je na dj pultu pustio dva primjerka ploče u isto vrijeme te bi jednu vratio za nekoliko okretaja unazad i tako stvorio potpuno novi zvuk. Taj proces naziva se *scratching* i sastavni je dio hip hop kulture i rap glazbe, a odnosi se na pomicanje gramofonske ploče naprijed-nazad, s efektom grebanja igle po vinilu, kako bi se proizveli ritmični zvukovi. Može se koristiti za prijelaz između dvije pjesme kako bi dobili privid blijeđenja i pretakanja iz jedne pjesme u drugu (Grgić, 2004). Taj prijelaz naziva se *fade out* a odnosi se na najčešći postupak prilikom miksanja glazbenih brojeva kada se snimke, postupnim smanivanjem jakosti jedne skladbe te laganim povećanjem druge, međusobno pretapaju bez naglašenih rezova (Gall, 2004). Upravo prema *breakdownovima* naziv je dobio i popularan ples *breakdance,* jedan od četiri najvažnije sastavnice hip hopa o kojem će više riječi biti nešto kasnije. Još jedan segment *Kool Hercovog* hip hop događaja koji je važan za nastanak hip hopa veže se uz njegovog prijatelja, kasnije rap glazbenika, *Coke La Rocka* koji je uzeo mikrofon i uz glazbenu podlogu pozdravljao, uz šalu i rimu, prijatelje koji su bili prisutni. Mnogi smatraju kako je to bio prvi *rap* izražaj u povijesti. Nakon uspješnog prvog hip hop događaja, *DJ Kool Herc* nastavio je s njihovom organizacijom te je privlačio sve više publike željne novog zvuka u popularnoj glazbi. Oko sebe je okupio ekipu *DJ-eva*, plesača i repera, a nazvao ih je *Herculords*. Nastupali su uz njega te su zajedno promicali hip hop kulturu. *Kool Herc,* pravog imena Clive Campbell, inače potječe s Jamajke te je odrastao u istoj ulici u kojoj je živio i Bob Marley. Kao dječak bio je okružen *reggae* glazbom koja je utjecala na njegov glazbeni opus. Inspirirali su ga tamošnji *DJ-evi* i glazbenici. Ta činjenica dokazuje da je *reggae* glazba neposredno utjecala na razvoj hip hopa (Chang, 2009).

Jedan od najvažnijih predstavnika stare škole hip hopa (eng. *old school*), svakako je *Afrika Bambaataa*, *DJ* iz južnog Bronxa koji je po uzoru na *Kool Herca* počeo organizirati slične događaje u svom okruženju. Puštao je *breakove* pjesama *Grand Funk Railroada* i *Monkeesa*

te ih miksao s govorima *Malcoma X-a.* Na njegovom repertoaru bili su razni glazbeni stilovi od *rocka*, preko *salse* sve do *soula* i *funka*. Putovao je Afrikom i Europom, upoznao nove kulture i proširio svoje vidike. Otišao je korak dalje i oformio pokret *Universal Zulu Nation* (posvećen njihovim afričkim korijenima) kojim je okupio mlade ljude koji su do tada bili članovi raznih bandi. Maknuvši ih s ulice usmjerio ih je na kreativnost objedinjenoj u hip hop kulturi, umjesto kriminalom zaokupio ih je glazbom, plesom i grafiti umjetnošću. Organizirao je *DJ* i *MC* radionice. Mladi su počeli pronalaziti smisao u hip hopu i otkrivati svoje talente. Nastanak hip hop kulture smanjio je udio nasilja na ulicama, mladi ljudi su svoju energiju kanalizirali u umjetnost i stvaranje. Umjesto da izazivaju tučnjave natjecali su se međusobno u plesanju, crtanju grafita ili repanju. U sklopu *Zulu Nationa* djelovale su i prve reperice *Queen Lisa Lee, Sha-Rock* i *Pebble Poo* (Chang, 2009).

Sljedeći *DJ* zaslužan za razvoj ranog hip hopa je *DJ Grandmaster Flash* koji je poput *DJ Kool Herca* počeo drugačije rukovati gramofonskom pločom, upravljao je njome kretanjem unatrag, unaprijed ili u smjeru suprotnom od kazaljke na satu. *Flash* je ploču obilježio fluorescentnim markerom ili pastelnom bojicom i te su oznake postale njegov kompas, zahvaljujući njima znao je na kojem mjestu i koliko puta mora okrenuti ploču kako bi dobio željeni zvuk. Izumio je teoriju brzog miješanja (*Quick Mix Theory*) koja je uključivala tehnike poput dvostrukog vraćanja, vraćanja unatrag, povratnog okretanja i faze.[2] S obzirom na tu jedinstvenu inovaciju *Grandmaster Flash* se može usporediti s Chuck Berry-jem koji je popularizirao električnu gitaru ili crnačkim *jazz* glazbenicima koji su isto učinili sa saksofonom. Prvi put u povijesti je gramofon, uređaj koji je do tada služio kao sredstvo reprodukcije glazbe, postao na neki način instrument, jer je *DJ* putem njega stvarao i komponirao potpuno novi zvuk. Krajem 70-ih godina prošlog stoljeća *Grandmaster Flash* je započeo još jedan trend koji je postao neodvojivi dio *hip hop* kulture i *rap* glazbe širom svijeta: na turneji su ga pratili *MC-jevi* (eng. *Master of Ceremonies*). Zadatak *MC-ja* je bio predstaviti *DJ-a*, hvaliti njegov rad i zagrijati publiku. Kao i ostali voditelji programa, neki su se pripremali s unaprijed napisanim tekstom, a drugi su se pouzdali u trenutnu inspiraciju. Neki od njih bili su uspješniji od drugih i pričajući uz ritmove glazbe sasvim slučajno su izumili ono što danas nazivamo repanjem (Light, 1999). *MC* kultura potječe iz *reggaea* i tradicije s Jamajke, naime, na njihovim zabavama postojala je osoba zadužena za podizanje raspoloženja kod publike dok je *DJ* puštao glazbu, ta osoba se nazivala nazdravičar (eng.

[2] Grandmasterflash.com Dostupno na: http://www.grandmasterflash.com/about (17. 5. 2021.)

toaster). *MC* je kroz povijest rapa postupno preuzimao ulogu glavnog zabavljača i postao rap zvijezda koja je *DJ-a* postupno potisnula u drugi plan (Gall, 2004).

Grandmaster Flash ubrzo je osnovao vlastitu grupu, *Grandmaster Flash and Furious Five*. Reperi *Melle Mel, Creole, Cowboy, Scorpio i Rahiem* sačinjavali su skupinu koja je *bacala rime* uz *Flashovu* glazbenu podlogu. S njima je dostigao svjetsku slavu, a bio je poznat po *DJ* akrobacijama, štoviše bio je toliko spretan u svojoj izvedbi te je vrtio ploče prstima, laktovima, bilo kojim predmetom koji mu se našao pri ruci, čak i nožnim prstima. *Grandmaster Flash i Furious Five* postali su platinasti sa svojim singlom *The Message*. U međuvremenu, singl *The Adventures of Grandmaster Flash on the Wheels of Steel* predstavio je DJ-ing većoj slušateljskoj publici i ne samo to, naime postala je to prva DJ kompozicija ikad snimljena.[3]

Slika 1 Grandmaster Flash na nastupu 1982. godine.[4]

2.2. Rap

Repanje (eng. *rapping*) je vokalni glazbeni oblik u kojem se ritmično izgovaraju rime najčešće uz glazbenu pratnju, iako može biti i a capella. *Rap* skladbu načelno čine vokalne

[3] Grandmasterflash.com Dostupno na: http://www.grandmasterflash.com/about (17. 5. 2021.)
[4]Ft.com. Dostupno na: https://www.ft.com/content/0ba1a79e-2c02-11e7-bc4b-5528796fe35c (4. 8. 2021.)

dionice, odnosno repanje, i instrumentalne podloge. Za instrumentalne podloge najčešće se koriste predlošci *R&Bja, funka, soula i disca*, odnosno njihovi ritmički obrasci i fraze (Gall, 2004). Rap spaja književni pojam autorstva s usmeno oblikovanim konstrukcijama misli, izražaja i izvedbi. Repanje odstupa od uobičajenih pravila naglašavanja. Zvukovi i riječi se prilagođavaju nametnutom ritmu. On nanovo melodizira jezik, dopuštajući visini tona i naglascima da se kreću nezavisno, tako da govor manje sliči govoru, a više glazbi (Bosanac, 2004).

Korijeni rapa nalaze se u vokalnoj jazz glazbi, odnosno *scat* načinu pjevanja, dobar primjer je pjesma Caba Callowaya *The Hi De Ho Man* (1934.) te neke pjesme Louisa Armstronga i Elle Fitzgerald. Fragment onoga što će kasnije postati rap pronalaze se i u pjesmama gospel kvarteta koji su pričali priče u rimama uz glazbenu podlogu, na primjer pjesma *Gospel Noah* skupine *Jubalaires*. Autor navodi kako je rap ništa drugo nego ritmičko pričanje priča uz glazbenu podlogu. Svoje korijene vuče čak i iz jednostavnih pjesmica za djecu, odnosno malešnica. Na razvoj *rapa* utjecle su i pjesme zezalice (eng. novelty songs) koje karakterizira duhoviti tekst i jednostavna melodija. Mnogi reperi crpe inspiraciju iz govora Marthina Luthera Kinga Jr. i *Malcoma X-a*, boraca za prava Afroameričkog stanovništva. Nije rijetkost ni *sampliranje* tih govora u nekim pjesmama. Još jedna od inspiracija za buduće repere bili su radio *DJ-jevi* iz New Yorka poput Garyja Birda, *Kena Spidera Weba*, Frankiea Crockera. Oni su koristili rimovane fraze koje su ponavljali u eteru kako bi privukli pažnju slušatelja (Light, 1999).

Bosanac (2004.) smatra kako su radioemisije odigrale ključnu ulogu u kasnijem stvaranju prvih *rap* skupina, prvih *MC-a*, a neizravno i u pojavi drugih elemenata hip hopa. Gdje god postoji *rap* radioemisija, velika je vjerojatnost da se oko nje okupi skupina ljudi.

2.2.1 Old school rap

DJ Hollywood iz Harlema, gradske četvrti u New Yorku, bio je prvi *DJ* koji je počeo uz glazbu stvarati i tekst te je zapravo prvi definirani reper u povijesti hip hopa. On tvrdi kako je inspiraciju za rimovanje pronašao u pjesmi *Here Comes the Judge* autora *Pigmeata Markhama*, komičara i soul glazbenika. Od njega je preuzeo komičarsku notu jer, kako i sam kaže, najveći uspjeh mu je bio nasmijati i dobro zabaviti publiku. Bio je miljenik publike zbog

neprestane komunikacije s njom, publika se zbog njega osjećala kao dio *showa* (Light, 1999). U nastavku slijede neki od njegovih najpopularnijih stihova.

Everybody clap your hands,

Now, don't mean to brag or boast

I'm like the hot butter on your morning toast,

I'm not a Duracell, I'm an alkaline

So, let's have a good time.

That's all right ya' ll

And you don't stop, keep on.

Yes, it's Hollywood

I turned around

because that is all I be about.[5]

Rap se uskoro našao u svim sferama društvenog života, pa tako i u sportu. Boksač *Muhammad Ali* je, naprimjer, znao davati izjave u rimama. U New Yorku su svakim danom nastajali novi *MC-jevi*, poput *Funky Four, Busy Bee Starski, DCXT, Spoony Gee, The Treacherous 3, Fearless Four, Masterdon and the Def Committee, Crash Crew, Fantastic Five, Cold Crush Brothers.* Kako je rap tržište raslo došlo je to potrebe izvođača da se međusobno bore za uspjeh na sceni. Tako su nastali *battleovi.* Prvi *rap battle* u povijesti zabilježen je 1982., a dogodio se između *MC-ja Kool Moe Dee-ja* i *Busy Bee Starskog*. *Kool Moe Dee* zasluženo je odnio pobjedu. *Battle* je dvoboj između dva *MC-ja* koji se natječu u izgovaranju rima najčešće uz glazbenu podlogu. Cilj je imati rime koje će nadmudriti protivnika, rime trebaju biti bolje, oštrije, smješnije te najvažnije izazvati bolju reakciju kod publike. Često je publika ta koja odlučuje o pobjedi. Postoje dvije vrste *battleova: freestyle* (reperi smišljaju rime na licu mjesta) ili *pre-written* (imaju unaprijed napisan i pripremljen tekst). Također, reperi mogu imati određenu temu o kojoj repaju ili tema može biti slobodna (Light, 1999). Forma *battlea* održala se sve do danas te je iznimno popularna u cijelom svijetu. U Hrvatskoj je 2014. organizirano prvo *Rap Skillz* natjecanje, okupljalo je mlade *MC-je* koji su repali *acapella* s unaprijed pripremljenim tekstovima. Ovaj format zabilježio je

[5] Genius.com. Dostupno na: https://genius.com/Eddie-cheeba-and-dj-hollywood-live-at-the-armory-1979-lyrics (19. 8. 2021.)

iznimnu popularnost te su se događaji organizirali nekoliko godina. Nije bio orijentiran samo na Hrvatsku već i na okolne zemlje (Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Makedonija). Natjecanje je popularizirao *MC-jeve* poput *Randoma, Spita, Stoposto, Karizmatika, Ketme, Mr. Spinoze*.[6] Osim *Rap Skillza* na našem području važno je i natjecanje *Red Bull Raplika* koje se temelji na *freestyle* rimama i odabranim temama.

Rapper's Delight skupine *Sugarhill Gang* je prva snimljena rap pjesma u povijesti. Ono što je pomalo neobično je činjenica da pjesma traje 15 minuta. Izvođači su prenijeli taj format izravno sa nastupa uživo gdje su se izmjenjivali u repanju te se nisu ograničavali na uobičajenu dužinu trajanja pjesme. *Rapper's Delight* je ubrzo postala vrlo popularna te je s crnačkih radio stanica stigla na *American Top 40* listu a nakon toga ju je čuo cijeli svijet, postala je jedan od najprodavanijih singlova 1980. godine. Nakon njihovog komercijalnog uspjeha izdavačke kuće su počele pokazivati interes za rap glazbu. Jedan pod prvih repera koji je potpisao ugovor sa jednom od vodećih izdavača u SAD-u bio je Kurtis Blow koji je postigao golemi uspjeh s pjesmama *Christmas Rappin* i *The Breaks*. Album *Planet Rock Afrike Bambaataae* iz 1982. prikladno nazivu postao je globalan te je potaknuo mlade diljem Europe (najviše u Francuskoj i Engleskoj) da stvaraju rap glazbu. Utjecaj rap glazbe bio je tako velik da je naveo okorijele punk izvođače *The Clash* da snime pjesmu *The Magnificent Seven* inspiriranu rapom. Otišli su korak dalje i posjetili New York kako bi promatrali i snimali grafiti umjetnike, breakdance plesače, DJ-eve i repere (Chang, 2009).

Rap glazba često se bavi temama rasizma, društvene segregacije i nejednakosti. Najvažnija pjesma te tematike iz ranog razdoblja hip hopa je *The Message Grandmaster Flasha and The Furious Five*, za raziliku od tada popularnih pjesama imala je znatno sporiji ritam koji publiku nije tjerao na ples već da se fokusiraju na tekst. Važnije pjesme ove tematike su Hard *Times, The Breaks* i *Tough* Kurtisa Blowa, How *We Gonna Make The Black Nation Rise Brother Dja and Collective Efforta* te *Vicious Rap* Tanye Winley. Policijska brutalnost također je važna tema u rap glazbi, no o tome će više govora biti u razdoblju gangsta rapa (Chang, 2009).

2.2.2. Electro hip hop

U početku je bio tek eksperimentalna kombinacija hip hopa i elektroničke glazbe, a ključni je poticaj imala u snimkama *Afrike Bambaataae* iz polovice osamdesetih. Najutjecajnija

[6] Hip Hop Unity. Dostupno na: https://www.hhunity.org/tag/rap-skillz/ (24. 7. 2021.)

pojedinačna snimka electro hip hopa je *Planet Rock* nastala u suradnji *Afrike Bambaataae* i producenta Arthura Bakera. Skladba je nastala kombiniranjem melodije pozajmljene od *Kraftwerka* i njihove *Trans Europe Express* s hip hop ritmovima te utjecajima *funka* Georgea Clintona. *Grandmaster Flash* je nešto kasnije snimio svoj najpoznatiji electro projekt *The Message* koji se i danas smatra fundamentalnim djelom electro hip hopa. Iako nije najpopularniji žanr rapa danas mnogi glazbenici koriste elemente electro hip hopa u svojim pjesmama. Electro hip hop nakon nekog vremena počeo je padati u zaborav jer su umjetnici više koristili *samplove* raznih već poznatih pjesama za glazbenu podlogu. Ponovno je postao popularan polovicom devedesetih zahvaljujući obnovljenom zanimanju publike i elektroničkih glazbenika za *break beat* kulturu. Tipični predstavnici su: *Afrika Bambaataa, Grandmaster Flash*, Herbie Hancock (Gall, 2004). Jedan od recentnijih primjera je skladba *Leto je* repera i producenta *Cobyja*. U ovom djelu nastalom 2019. autor je maestralno rekreirao originalni electro hip hop zvuk iz osamdesetih pridajući mu retro ugođaj.[7]

2.2.3. New school rap

1984. godine na scenu dolazi skupina *Run DMC*. Njihovom pojavom završava razdoblje *stare škole* rapa. Pjesma *It's Like That/Sucker's MCs* prvi je sing koji je postigao veliku popularnost. Nakon njega slijede *My Adidas, Hard Times* i *30 days* (Chang, 2009). *Run DMC* učinili su veliki korak naprijed u popularizaciji rapa kombinirajući fuziju rapa i *hard-rocka* singlom *Walk This Way* ostvarenim u kolaboraciji s *Aerosmithom* (Gall, 2004). Zvuk novog rapa odmaknuo se od *discom* inspiraranog rapa ranijeg razdoblja, karakterizira ga minimalizam, koristili su su ritam mašine velike jakosti a pjesme su često sadržavale elemente *rocka*. Pojavljuju se teme koje oštro kritiziraju socio-ekonomsko stanje ali s puno agresivnijim i direktnijim pristupom. Reperi postaju otvoreniji, ističu probleme, a cenzure je sve manje. Pjesme su postale kraće i prilagođenije radio formatu. Najvažniji izvođači su: *Run DMC, Public Enemy, KRS-One, Eric B. & Rakim, LL Cool J, Ultramagnetic MCs, De La Soul, A Tribe Called Quest, The Jungle Brothers*, *Big Daddy Kane* (Light, 1999).

Do 1986. rap je u SAD-u postao jedan od najpopularnijih glazbenih žanrova. *Eric B. & Rakim* 1987. izdali su album *Paid In Full* koji se smatra jednim od najvažnijih albuma u povijesti hip hopa. *Rakimov* način repanja odstupa od uobičajenih rap obrazaca 80-ih godina. Fokusirao se na pisane rime, rijetko je improvizirao, a rime su mu bile višesložne i maestralno

[7]Biografija.org. Dostupno na; https://www.biografija.org/muzika/slobodan-veljkovic-cobi-coby/ (17. 8. 2021.)

oblikovane. Repa smireno i opušteno, manje energično od svojih tadašnjih kolega. U njegovom stilu repanja vide se utjecaji *jazz* glazbe. Naime, svirao je saksofon i veliki je obožavatelj *jazza* (Chang. 2009). *Public Enemy* je rap skupina koja djeluje i danas, a važni su zbog društveno-politički angažiranih tekstova. 1986. nastaje jedna od najpopularnijih ženskih rap skupina *Salt-N-Pepa* (George, 2005.).

2.2.4. Dirty rap

Dirty rap jedan je od najkontroverznijih podžanrova rapa jer se njegovi tekstovi bave isključivo lascivnim i provokativnim temama koje iznose na humoristučan i šaljiv način (Gall, 2004). Nastao je u Miami-ju 80-ih godina 20. stoljeća. Patentirala ih je skupina *2 Live Crew*, karakterizira ih *electrofunk* i *disco* zvuk kao podloga za, u to vrijeme, vrlo neobične rime. Nastali su 1986., ali se za nijih masovnije saznalo tek 1990. nakon izlaska albuma *Nasty as They Wanna Be* godinu ranije. Naime zbog, za mnoge neprimjerenih tekstova, protiv njih su podignute optužnice, savezna država Florida zabranila je prodaju njihovog albuma te je došlo do uhićenja vlasnika trgovina koje su nastavile prodavati album. Situacija je kulminirala kada su članovi *2 Live Crewa* uhićeni nakon nastupa zbog izvođenja vlastitih pjesama. Ti događaji podigli su mnogo prašine u javnosti i medijima. Odvjetnici koji su zastupali skupinu uložili su žalbu koja se dotiče Prvog amandmana Ustava SAD-a, a odnosi se na pravo na slobodu govora i tiska. Smatrali su kako je zabranom izvođenja njihovih pjesama povrijeđena njihova sloboda izražavanja kroz glazbenu umjetnost. Slučaj je podijelio američku javnost. Članovi *2 Live Crewa* su optužili federalne vlasti i za rasizam navodeći kako je u povijesti bilo albuma sličnog sadržaja, ali su iza njih nisu stajali Afroamerikaci kao u njihovom slučaju. Na kraju su članovi *2 Live Crewa* oslobođeni svih optužbi te su tako postavili temelje za slobodu govora u kasnijim djelima, ne samo rapa, već svih ostalih žanrova popularne glazbe (Light, 1999).

U Hrvatskoj je predstavnik dirty rapa osječki sastav *Krankšvester*.

2.2.5 Gangsta rap

Gangsta rap je jedan od najpoznatijih i najutjecajnijih žanrova rapa. Nastaje krajem osamdesetih na podlozi hardcore rapa i beskompromisnih direktnih političkih tekstova. Gansta rap karakterizira govor ulice te se bavi tematikom kriminala, nasilja, rasizma, policijskog nasilja i ostalih problema s kojima se njegovi protagonisti svakodnevno susreću.

Pokušaji puritanskih skupina da zabrane gangsta rap produkciju nisu urodili plodom, a sam žanr je tijekom devedesetih postao izuzetno komercijalan. Misteriozne pogibilje i ubojstva nekih od vodećih imena gangsta rapa *2Paca* i *Notorious B.I.G.-a* dodatno su osnažile ionako mitsku dimenziju žanra (Gall, 2004).

Gangsta rap originalno potječe sa zapadne obale SAD-a, odnosno iz Los Angelesa. Pojava hip hop kulture veže se uz istočnu obalu SAD-a, a na zapadu značajnija rap imena pojavljuju se znatno kasnije. Reper *Ice-T* 1982. izdao je singl *Cold Wind Madness* koji je žanrovski pripadao electro hip hopu, ali su ga radio stanice odbile puštati zbog eksplicitnih rima. Kasniji predstavnici gangsta rapa navode *Ice-T-ja* kao najvećeg uzora u stvaranju glazbe. 1986. izlazi pjesma *6 in the Mornin'* a smatra se prvom gangsta rap pjesmom u povijesti. Autor opisuje život gangstera uvjerljivije, iskrenije i eksplicitnije više od bilo kojeg drugog glazbenika ikad. 1991. izašao je album *Original Gangster* koji se smatra jednim od najboljih, ne samo gangsta rap, već i rap albuma općenito. 1988. nastaje skupina *N.W.A.,* a sačinjavali su je *Eazy-E, Ice Cube, Dr. Dre, MC Ren, DJ Yella* i *Arabian Prince. Eazy-E* originalno nije bio reper već je okupio članove i bio je menadžer skupine, no *Ice Cube* i *Dr. Dre* su ga nagovorili da se počne bavit repanjem te je 1988. Izdao album *Eazy-Duz-It* ,a producirao ga je *Dr. Dre* jedan od najvećih i najtalentitanijih producenata današnjice. Na albumu se nalazi pjesma *Boyz-N-the-Hood* a postala je iznimno popularana. Nakon uspjeha albuma, *N.W.A*. su odlučili objaviti prvi album *Straight Outta Compton*, iskren, brutalan i beskompromisan, klasik gangsta rapa. Na albumu se nalazi pjesma *Fuck The Police* koja je izazvala najviše kontroverza jer kritizira policijsko nasilje žestokim otporom prema policiji. Protiv njih su podignute optužnice, ali su poput *2 Live Crewa* oslobođeni na temelju povrede prava na umjetničku slobodu. Većina pjesama postale su hitovi poput *Gangsta, Gangsta, Express Yourself, Straight Outta Compton.* Godinu dana nakon *Ice Cube* napušta grupu i započinje samostalnu karijeru. 1991. izlazi album *Niggaz4Life*, ubrzo *Dr. Dre* napušta grupu, a ona prestaje postojati te ostavlja neizbrisiv trag u povijesti rapa. *Eazy-E* je izbacio nekoliko samostalnih albuma te vodi izdavačku kuću *Ruthless Records* sve do svoje smrti 1995. godine. *Ice Cube* kreativno djeluje i danas, izdao je nekoliko albuma te je ušao u svijet filma kao glumac i redatelj (Quinn, 2005). 2015. godine snimljen je film *Straight Outta Compton*, biografija skupine *N.W.A*. u suradnji s bivšim članovima te postaje *blockbuster.*[8]

Tupac Amaru Shakur (*2Pac*) na rap scenu dolazi 1991. albumom *2Pacalypse Now*. Odlikuje ga iznimna vještina repanja i odlični tekstovi socio-ekonomske tematike. Tijekom svoje

[8] Imdb.com Dostupno na: https://www.imdb.com/title/tt1398426/ (2. 9. 2021.)

produktivne karijere snimio je mnogo pjesama i filmova. Danas se smatra jednim od najutjecajnijih glazbenika svih vremena. Shakurova majka Afeni bila je član pokreta za prava Afroamerikanaca *Black Panthers* te je svoju strast prenijela na mladog Tupaca. Zalagao se za iste vrijednosti koje promiče u pjesmama. Tijekom života pratile su ga mnoge kontroverze i sukobi, no to ga nije sprječavalo da postane vrsni hip hop umjetnik. 1995. izlazi album *Me Against The World* simboličnog naziva. Ubrzo nakon toga potpisuje ugovor s izdavačkom kućom *Death Row*, u vlasništvu *Suge Knighta* i *Dr. Dre-a*. S njima snima album *All Eyez On Me* kojeg mnogi smatraju najboljim *2Pacovim* djelom. Produkcija *Dr.Dre-a* dovela je album do savršenstva. Na albumu se nalazi pjesma *California Love*, apsolutni rap evergreen. Nažalost njegovo kreativno stvaralaštvo biva prekinuto 7. rujna 1996. kada je teško ranjen u pucnjavi u Las Vegasu od čijih je posljedica nekoliko dana kasnije preminuo. *2pac* je sa svojih 25 godina ušao u legendu, u kratkom vremenu stvorio je mnogo izvanrednih djela te je ostao inspiracija generacijama repera i obožavatelja hip hop kulture (Dyson, 2006).

Američki rap često se dijeli na East Coast i West Coast. Istok i zapad dugi niz godina bili su podijeljeni i u svojevrsnom ratu, u rap svijetu naravno. Tome je najviše pridonio sukob dviju najjačih izdavačkih kuća devedesetih godina prošlog stoljeća: *Death Row Recordsa* iz Los Angelesa i *Bad Boy Recordsa* iz New Yorka. Reper *Puff Daddy* vlasnik *Bad Boy Recordsa* potpisao je mladog repera *The Notorious B.I.G.-a* (*Biggie Smallsa*) koji 1994. stvara album *Ready To Die*. *Biggie* je bio osvježenje na sceni, imao je jedinstven flow, izrazitu lakoću rimovanja, bio je majstor *freestyle-a* sa opuštenim i iskrenim pristupom. Opisivao je teško odrastanje na ulicama New Yorka, pjesme su mu autobiografske, inspirirajuće, a opisuju njegov uspon preko trnja do zvijezda kroz brutalnu realnost. Pjesme *Juicy, Big Poppa, Gimme The Loot, Ready to Die* najpoznatije su s tog albuma. Oko sebe je okupio mlade talentirane *MC-je* te je osnovao skupinu *Junior M.A.F.I.A.* čiji je član bila kasnije uspješna reperica *Lil' Kim.* Početkom 1997. pripremao je izlazak drugog studijskog albuma *Life After Death* te ga je promovirao u Kaliforniji. U noći 9. ožujka na njega i suradnike pucano je dok su se vozili u automobilima te *The Notorious B.I.G.* od posljedica ranjavanja pogiba sa samo 24 godine. Dva tjedna nakon njegove smrti izlazi dvostruki album *Life After Death* koji postaje jedan od najboljih rap albuma ikada. Na njemu se nalaze pjesme *Hypnotize, Kick in The Door, Somebody's Gotta Die, Sky's The Limit*. Iako je razdoblje njegova stvaranja bilo kratko *Biggie Smalls* se sasvim opravdano smatra jednim od najvažnijih repera u povijesti (Light, 1999).

Slika 2 N.W.A.[9]

2.2.6. G-funk

G-funk je inačica gangsta rapa utemeljena na *funk* zvuku *Parlaimenta i Funkadelica.* Produkciju karakteriziraju jednostavni sintesajzerski slojevi, duboki bas, opuštena (*laid back*) atmosfera i ritam te česta upotreba ženskih pozadinskih back vokala. Veliku je popularnost dosegao devedesetih godina prošlog stoljeća, a njegov začetnik je bivši član skupine *N.W.A. Dr. Dre* (Gall, 2004). Era G-funka započinje 1992. izlaskom albuma *Chronic Dr. Dre-a* koji postaje klasik, izrazitu popularnost postigle su pjesme *Nuthin' but a 'G' Thang, Dre Day i Let Me Ride*. Album dobiva svog nasljednika 1999. godine pod nazivom *The Chronic 2001. Dr. Dr*e otkriva iznimno talentiranog mladog repera *Snoop Dogga* koji 1993. snima album *Doggystyle* tipični predstavnik G-funk žanra, a *Snoop Dogg* se i danas smatra jednim od najvažnijih živućih rap glazbenika. Pjesme *It Was A Good Day* i *Check Yo Self Ice Cube-a* svojevrsni su G-funk klasici. Ostali važni izvođači su: *Warren G, Chuck D, Ice Cube, Too Short, The D.O.C.* (Quinn, 2005).

2.2.7. Hardcore rap

Hardcore rap je podžanr rapa temeljen mahom na agresivnom, ali minimalističkom pulsirajućem ritmu, *samplovima noisea* i politiziranim žestokim tekstovima. Jedan od

[9] Timeout. Dostupno na: https://www.timeout.com/croatia/music/dj-yella-of-n-w-a (4. 8. 2021.)

predstavnika je skupina *Public Enemy (*Gall, 2004*).* Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća ovaj žanr počinje se vezati uz istočnu obalu SAD-a, naime 1992. nastaje jedna od najvažnijih i s obzirom na broj članova najvećih rap skupina *Wu-Tang Clan*. Većina ih dolazi sa Staten Islanda, New York. Originalnu postavu činili su: *RZA, GZA, Ol' Dirty Bastard, Method Man, Raekwon, Ghostface Killah, Inspectah Deck, U-God i Masta Killa*. Kasnije im se pridružuje stalni vanjski suradnik *Cappadonna. Wu-Tang Clan* jedna je od najutjecajnijih hip hop skupina. Ime su preuzeli iz filma *Shaolin Of The Wu Tang* iz 1983., radi se o filmu popularnog žanra kung fu filmova kojima su članovi skupine bili inspirirani. Kasnije je njihov naziv objašnjavan raznim kraticama poput W*itty Unpredictable Talent And Natural Game*, no originalno ime potječe iz filma. Iako se članovi dugo bave repanjem, svoj prvi zajednički studijski album izdaju 1993. naziva *36 Chambers: Enter The Wu-Tang*. Na albumu se nalaze pjesme poput: *Protect Ya Neck, C.R.E.A.M., Can It All Be So Simple, Clan On The Front*. Većinu pjesama je producirao *RZA.* Nakon komercijalnog uspjeha albuma, mnogi članovi snimaju samostalne albume koji su također vrlo uspješni. Drugi zajednički album *Wu-Tang Forever* snimaju 1997. te njime potvrđuju status jednih od najjačih repera na sceni. Najvažniji s albuma je singl *Triupmh* koji sadrži čak 9 strofa, a izvodi ga 10 repera, jedna je od rijetkih traka na kojoj se izmjenjuje toliki broj izvođača. 2000. i 2001. izlaze albumi *The W* i *Iron Flag*, oba su jako dobro prihvaćena od strane publike i kritike. Zanimljiva činjenica kod *Wu-Tang Clana* je ta da su svi članovi uz rad za grupu čitavo vrijeme radili na samostalnim projektima. 2004. umire *Ol' Dirty Bastard* te je grupa suočena s velikom tragedijom. No, ubrzo nakon toga nastavljaju snimati te mnoge pjesme posvećuju izgubljenom članu (Chang, 2009). U posljednjih 15 godina izdaju albume: *8 Diagrams* (2004.), *A Better Tomorrow* (2014.), *Once Upon a Time In Shaolin* (2015.) i *The Saga Continues* (2017.). Skupina nastavlja stvarati i organizirati turneje diljem svijeta, 2019. nastupili su i u Hrvatskoj.[10] Članovi se bave raznim područjima umjetnosti, naprimjer *RZA* je objavio nekoliko knjiga, neki od članova su dizajnirali vlastitu mpodnu kolekciju, a grupa je u suradnji sa *Sonyjem* napravila računalnu igru za *Playstation Wu Tang: Shaolin Style* (George, 2005).

[10] SeaStar Festival. Dostupno na: https://www.seastarfestival.com/najveca-hip-hop-grupa-svih-vremena-wu-tang-clan-dolazi-na-sea-star-festival (22. 8. 2021.)

Slika 3 Wu-Tang Clan.[11]

2.2.8. Rap 21. stoljeća

Krajem 90-ih godina prošlog stoljeća na rap sceni se pojavljuje *Eminem* (*Slim Shady*), jedan od najutjecajnih i najpopularnijih repera svih vremena te s njime započinje novo razdoblje hip hopa. Godinam je rap bio većinom glazba koju su stvarali Afroamerikanci, a *Eminem* je prvi reper koji nema Afroameričke korijene a postigao je svjetsku slavu. 1997. izlazi *The Slim Shady EP* koji nije bio njegov prvi snimljeni materijela, ali je prvi značajni i zapamćeni. U svojoj ranijoj karijeri često se natjecao na rap *battleovima* na kojem ga primjećuju ljudi iz izdavačke kuće *Interscope Records* s kojom je surađivao *Dr. Dre*, kada ga je čuo automatski mu je ponudio ugovor i počeo s njim raditi na albumu. *Dre*. je kasnije izjavio kako je *Eminem* najveći glazbeni talent kojeg je čuo. 1999. izlazi album *The Slim Shady LP* s kojim *Eminem* ulazi u legendu. Tijekom bogate karijere snimio je mnoštvo albuma i ostvario mnoge suradnje, autobiografski film *8 Mile* (2002.) postao je *blockbuster*, a poznat je i po svom humanitarnom radu (Weiner, 2007).

[11] Happymag. Dostupno na: https://happymag.tv/engineering-the-sound-wu-tang-clans-enter-the-wu-tang-36-chambers/ (4. 8. 2021.)

Diskografija:

- *Infinite* (1996)
- *The Slim Shady LP* (1999)
- *The Marshall Mathers LP* (2000)
- *The Eminem Show* (2002)
- *Encore* (2004)
- *Relapse* (2009)
- *Recovery* (2010)
- *The Marshall Mathers LP 2* (2013)
- *Revival* (2017)
- *Kamikaze* (2018)
- *Music to Be Murdered By* (2020)[12]

Nakon 2000. rap glazba postala je *mainstream*, općeprihvaćena i emitirana na većini radio i televizijskih postaja sve do pojave internet platformi putem kojih je postala dostupna sve većem broju ljudi. Najznačajniji reperi ovog stoljeća uz *Eminema* su: *50 Cent, Jay Z, Kanye West, Kendrick Lamar, Wiz Khalifa, OutKast, Dr.Dre, Snoop Dogg, Drake, Travis Scott, A$AP Rocky, Nas, Lil Wayne, Ludacris, DMX, Missy Elliot, Nicki Minaj, Queen Latifah, Rick Ross, Lil' Kim.*[13]

Slika 4 Eminem [14]

[12] Discogs. com. Dostupno na: https://www.discogs.com/artist/38661-Eminem (20. 8. 2021.)
[13]Encyclopedia Britannica. Dostupno na: https://www.britannica.com/art/hip-hop/Hip-hop-in-the-21st-century (20. 8. 2021.)
[14] Cheatsheet. Dostupno na: https://www.cheatsheet.com/entertainment/eminem-said-marshall-mathers-became-eminem-heard-rap-song.html (4. 8. 2021.)

2.2.9. Trap

U 20. stoljeću razvija se trap glazba, izdanak hip hopa koji je u posljednjih nekoliko godina dosegnuo vrhunac popularnosti. Trap je stil glazbe koji kombinira elemente hip hopa, rap glazbe, elektronske plesne glazbe, electro housea i dubstepa. Trap je definiran triplet ritmom - koji se naziva i *triplet flow* ili *Migos flow* unutar trap svijeta - u kojem se tri takta sviraju u vremenu koje bi inače bilo potrebno za stvaranje dva takta, dajući trapu hipnotički zvuk. Trap je također karakteriziran sintetičkim ritmovima s jako izraženim basom. Naziv dolazi iz lokalnog žargona s područja Atlante. Najznačajni trap umjetnici: *2Chainz, Gucci Mane, Fetty Wap, T.I., Waka Flocka Fame, Young Jezzy, Drake, Cardi B, Juice Wrld, Migos, Lil Uzi Vert, 24kGoldn, Post Malone, XXXTentacion, Young Thug, Travis Scott*.[15]

2.2.10. Ostali podžanrovi rap glazbe

Alternativni rap poseže za *pop-rock* manirizmima, *jazzom, funkom, soulom, reggaeom, folkom*. Pokušavajući otvaranjem novih stilskih i žanrovskih sustava osigurati pritok svježih glazbenih ideja te njihovo uklapanje u već etabilirane forme reperskog iskaza. Fenomen uspjeha grupa *Fugees, De La Soul* ili *Arrested Development* pokazao je da je novim hibridnim reperskim formama naklonjena i rock publika (Gall, 2004).

Raggamuffin nastaje osamdesetih godina prošlog stoljeća pod utjecajem rapa i suvremenog *R&B-ja*. Obilježava ga naglašena uloga *sing jaya*, odnosno *DJ-a* koji dio pjesme pjeva, a dio repa. Ritam je, zahvaljujući *samplovima* elektronske glazbe i korištenju ritam mašina, značajno brži u odnosu na tradicionalni *reggae*. Predstavnici raggamuffina su: *Shaggy,* Dennis Brown, *Yellowman,* Shabba Ranks, Barrington Levy (Gall, 2004).

Downbeat ritmički naglasak ima na prvome taktu te na trećem taktu četverotaktne teme. Ima podrijetlo u izvornoj londonskoj i bristolskoj hip hop sceni. Predstavnici: Howie B, *Soul II Soul*, *Olive*, *Cabbageboy* (Gall, 2004).

Jazz rap je stil koji spaja rap ritmove i *jazz* stilizaciju. Najčešće je riječ o fuziji *hard–bopa* i *cool jazza* s *funkom* i hip hop ritmovima. Predstavnici žanra su*: A Tribe Called Quest, Gang Starr, Digable Plantes, Jungle Brothers* (Gall, 2004).

[15] Masterclass, Dostupno na: https://www.masterclass.com/articles/trap-music-guide#what-is-trap-music (2. 8. 2021.)

Latino rap je inačica rapa s tekstovima na španjolskom i engleskom jeziku s ritmovima inspiriranim latino glazbom. Ključni izvođači su: *Cypress Hill, Mangu, Mellow Man Ace, Gerardo* (Gall, 2004).

2.3. Grafiti

Nastanak ovog pokreta suvremene umjetnosti smješten je čak u 1965. godinu u Philadelphiju. Jedan od prvih crtača grafita bio je tinejdžer umjetničkog imena *Cornbread*, grafite je počeo crtati u podzemnoj željeznici i to samo kako bi zadivio djevojku koja mu se sviđala. U tom trenutku nije bio svjestan da je pokrenuo čitavu novu kulturu i umjetnički stil. 1968. grafiti su se prvi put pojavili u New Yorku, a jedan od prvih ilustratora bio je *Top Cat*, inače *Cornbreadov* prijatelj koji je doselio iz Philadelphije. Trend ispisivanja imena i crtanja širi se među mladom populacijom te se pojavljuju umjetnici grafiteri poput: *Julio 204, Taki 183, Lee 163d!, Evil Ed, Cliff 159, Junior 161, Cay 161, Che 159, Barbara i Eva 62.* Oni su stilizirano ispisivali svoja umjetnička imena po zgradama, autobusnim stanicama i zidovima podzemne željeznice. Po čitavom gradu su mladi ljudi prilagođavali postojeća ili davali sebi nova imena i pisali ih po gradskim površinama. Mladi crtači grafita su bili avangarda nove kulture. Odlučili su se izražavati kroz umjetnost, a ne kroz nasilje u bandama poput mnogih vršnjaka. Izražavali su se na taj način kako bi bili prepoznati u krugu ostalih umjetnika po svojoj originalnosti. Iako su većinski među grafiterima prevladavali mladići, svojim talentom se istaknulo i nekoliko djevojaka poput *Lady Pink*, *Bom 5* i *Bam 117.* 1972. nastaje prvo udruženje crtača grafita *United Grafitti Artists* u kojem su se formalno okupljali najbolji ondašnji grafiteri. Nešto kasnije *Lady Pink*, koja je prikazivala feministički pogled na rat i psihološku represiju, jedna od prvih žena nove vrste umjetnosti, okupila je oko sebe skupinu umjetnika sličnog stila poput *Tracy 168, Daze, Lee Quinones, Erni, Seen TC5, Doze TC5, Fabel, Mare 139, Lady Heart* (Chang, 2009).

Ubrzo su se grafiti preselili sa zidova na čelične stranice vlakova. Umjetnost je na taj način postala pokretna. Grafiteri *El Marko* i *Super Kool* bili su prvi koji su krajem 1971. i početkom 1972. godine napravili revoluciju u pisanju svojih imena iscrtavajući remek-djela u čitavoj visini vagona. Grafiter *Phase 2* uveo je revoluciju s crtanjem po vagonima jer su gradske vlasti počele donositi stroge zakone koji se odnose na crtanje po zidovima. Bili su idealna platna za umjetnike jer se nisu isticali svojom sivom i tamnoplavom bojom, učinili su vlakove šarenima te tako unijeli malo boje i pozitivnog duha u mračne podzemne željeznice.

Najznačajniji grafiteri koji su stvarali umjetnička djela na vagonima bili su: *Phase 2, Riff, Tracy 168, Blade, Dondi, Kase 2* i *Seen*. Do 1974. radovi su evoluirali te su postali fascinantni tematski murali koji su prekrivali sve strane 3,5 metara visokih i 18 metara dugačkih vagona. Murali na vagonima su često imali simboličnu tematiku, poput *Freedom Train* murala autora *Caine 1, Mad 103* i *Flame One*, koji se prostirao na 10 vagona, a obilježio je 200 godina postojanja SAD-a. Zanimljiv je bio mural na vagonima *Christmas Train* koji je 1977. oslikala skupina grafitera *Fabulous Five*. Zatim *Nuklearna Eksplozija* preko cijelog vagona koju je 1980. oslikao umjetnik *Blade* a referirala se na ekspresionističku sliku *Krik* Edvarda Muncha. Često su grafiti umjetnici inspiraciju pronalazili u najvećim umjetničkim radovima pa je tako 1979. *Fab 5 Freddy* oslikao vagon u stilu čuvenih *Campbell* konzervi Andyja Warhola a nazvao ih *je Pop Soup, Da Da Soup, Futurist Soup* i *Fred Soup.* Autor *Futura* se u svom radu *Break* referirao na Vasilija Kandinskog i Jacka Kirbyja. Umjetnik Lee Quinones je svojim grafitima o užasima rata i nasilja u svijet poslao snažnu poruku (Chang, 2009).

Do 1980. razvilo se mnoštvo grafiti stilova. *Phase 2* i *Kase 2* bavili su se stiliziranjem riječi i imena, došlo je do njihove dekonstrukcije u teže čitljive oblike, kodirali su svoja imena raznim stilovima, dimenzijama i apstrakcijom. Uveli su, među grafiti umjetnicima, poznati stil ispisivanja završetaka riječi u obliku strelica, ta forma je kasnije nazvana *wildstyle*. Iste godine umjetnost grafita preselila se sa ulica i podzemih željeznica u muzej. Fotograf Henry Chalfant predstavio je svoju izložbu fotografija nekih od najboljih grafita toga doba. Odaziv publike je bio izuzetno velik, a likovni kritičari su počeli zapažati vrijednost i originalnost grafita. Izložbe grafita u muzejima postale su česte, a jedna od prvih bila je *Grafiti Art Success Of America*. Na tim izložbama javnosti su predstavljani do tada nepoznati umjetnici poput Jean-Michela Basquiata koji je zasigurno najpoznatiji grafiti umjetnik, ali i jedan od važnijih likovnih umjetnika 20. stoljeća. Od beskućnika je u godinu dana postao planetarno popularan te je za svoje radove dobivao 10000 dolara. Na otvorenjima izložba čestu su nastupali popularni reperi i DJ-evi. Neki grafiteri su se okušali u različitim elemenatima hip hopa, Jean-Michel Basquiat je naprimjer radio na rap albumu *Beat Pop*. Problemi rasnog nasilja i policijske brutalnosti važna su tema kod grafiti umjetnika. 1985. godine Keith Haring na svojoj slici *Michael Stewart-USA for Africa* predstavio je smrt mladog Afroamerikanca Michaela Stewarta, koji je preminuo nakon što je brutalno pretučen od strane policije zbog crtanja grafita, kao simbol nasilja i rasne netrepeljivosti. Istu temu obradio je i Basquiat na slici *Defacement (The Death of Michael Stewart)* (Chang, 2009).

Poput ostalih elementa hip hopa i grafiti su ubrzo nakon pojave u SAD-u došli u Hrvatsku. Često pišu na engleskom jeziku. Hrvatski grafiteri se često koriste i hrvatskim riječima. Posebno su zanimljivi primjeri kad neki važan događaj inspirira umjetnike da naprave grafit. Tako je euforija u Zagrebu 1998. godine kada je hrvatska nogometna reprezentacija osvojila treće mjesto na Svjetskom nogometnom prvenstvu u Francuskoj rezultirala i grafitom u dvorištu osnovne škole u Varšavskoj ulici (grafit je prikazivao nogometni teren i boje hrvatske zastave na golu) (Bosanac, 2004).

Slika 5 Grafiti umjetnika *Dr. Revolt, Lady Pink, Part One, Wolf 1 AOK* i *Futura.* [16]

2.4. Breakdance

Postojalo je mnogo plesnih skupina u vrijeme početaka breakdance-a u New Yorku. Najpoznatije plesne skupine bile su *Zulu Kings* i *Twins*. Organizirane plesne skupine su dakako bile najpopularnije, no treba spomenuti i mlade breakdancere koji su dolazili na razna hip hop događanja, poputa zabava *DJ Kool Herca*. Oni su spojili ples s glazbom te je tako breakdance postao dio hip hop kulture. Neki od njih bili su: *Tricksy, Wallace Dee, Amazing*

[16] Street Art NYC. Dostpuno na: https://streetartnyc.org/blog/2014/11/15/a-visit-to-106-bayard-with-cycle-dr-revolt-wolf-1-aok-futura-lady-pink-team-whisper-pure-tfp-and-more (4. 8. 2021.)

Bobo, Sau Sau, Amazing Rock, Norm Rockwell, Eldorado White, The Nigger Twins. U breakdanceu prepoznaju se tragovi brazilske capoeire, rumbe i kung fua te iako je nastao u SAD-u na njega su utjecale plesne pa čak i borilačke strukture iz cijelog svijeta. Breakdance ima nekoliko originalnih elemenata. Kada plesač stoji na nogama nazivaju se *top-rocking* i *up-rocking*, a kada se spusti na pod oslanjajući se na ruke, noge i glavu nazivaju se *floor-rocking* za koji su karakteristični plesni pokreti *footwork, flying footwork*, *freeze, chair freeze, baby freeze, swipe.* Pokret kojim se plesač okreće na leđima naziva se *backspin*, a možda najpoznatiji breakdance pokret kada se plesač okreće na glavi naziva se *headspin* . Slično kao i kod grafiti umjetnosti u breakdance svijetu su se počele formirati talentirane i uspješne plesne skupine poput *Rock Steady Crewa, New York City Breakersa* i *Dynamic Rockersa* (Chang, 2009).

U Hrvatsku je breakdance došao 1982. godine kada su prikazivani filmovi *Flashdance, Beat Street* i *Breakdance*. Jedan od prvih plesnih klubova koji se bavio breakdanceom bio je *Megablast* iz Velike Gorice. U klubu su djelovali Gordan i Siniša Križaj, veterani ovog plesnog stila na našem području. Klubu su se ubrzo priključili prvi hrvatski breakdance plesači: Goran Kolarek, Vladimir Smud i Sead Kukuruzović. Oko 1995. godine započinju plesna natjecanja te se informacije o novoj vrsti plesa šire među mladima putem medija. 1996. nastaje plesna skupina *Freestyle Kings* koja putuje po Europi i sudjeluje u raznim natjecanjima. Mnogi rap izvođači koriste breakdance elemente u video spotovima te tako još više populariziraju ovaj ples (Kukuruzović, 2005).

Slika 6 Breakdance. [17]

[17] Redbull.com Dostpno na: https://www.redbull.com/ca-en/is-it-breakdance-or-breaking (4. 8. 2021.)

3. Hip hop kultura u Hrvatskoj

Bosanac (2004.) navodi kako je hip hop u Europu najprije stigao u Veliku Britaniju, što je razumljivo zbog povijesnih kretanja popularne glazbe i jezične povezanosti. Europska mladež počela je imitirati Amerikance organizirajući zabave na kojima su repali na engleskom jeziku. Budući da je konstantna borba za identitet u korijenima hip hop kulture, a europska je mladež s rapom prihvatila i ostale vrijednosti hip hop kulture, ubrzo se počelo repati na materinskom jeziku. Repanje na vlastitom jeziku je vjerojatno najvažnije otkriće u potrazi za identitetom, što je važna vrijednost hip hopa. Dakle, različite su sredine reagirale na hip hop kulturu na različite načine i do kraja 1980-ih gotovo je svaki veći europski grad imao svoju specifičnu hip hop scenu.

Utjecajem masovnih medija, posebice već spomenutim breakdance filmovima, hip hop je stigao u Hrvatsku sredinom 1980-ih. U tom razdoblju mladi su putem inozemnih časopisa i filmova otkrivali breakdance te uskoro u mnogim gradovima nastaju breakdance *crewovi*. Rap je dolazio iz etera *Radija 101*, na kojem je 1984. Slavin Balen pokrenuo prvu rap emisiju *Electro Funk Premijera*. U to doba nitko nije znao što je točno rap, zato su upotrebljavali pojam *electrofunk*. Pojavljuje se grafiti scena, koja je nažalost ostala nedokumentirana zbog masovnog prebrisavanja uoči *Univerzijade* 1987. godine. Prema ovim dosta oskudnim izvorima scena je do početka 1990-ih godina nailazila na mnoge poteškoće koje su najčešće uključivale nerazumijevanje, nedostatak informacija i novčanih sredstava, ali poklonicima supkulture nije nedostajalo volje i želje da se izraze hip hopom. Zbog toga scena nije potpuno nestala tijekom ratnih godina. Nije bilo zanimanja izdavačkih kuća za rap te je samo mala skupina ljudi podržavala i promovirala stil. Jedni od njih bili su pokretači prve hip hop radioemisije u Hrvatskoj – *Blackout Rap Showa*: *DJ-evi* Filip Ivelja (*Phat Phillie*) i Kristijan Frković (*Frx*) počeli su 18. studenog 1993. godine s emitiranjem emisije posvećene crnačkoj glazbi, a poslije specijalizirane emisije za hip hop i rhythm & blues na *Radiju 1*. Emisija i njezini voditelji jako su utjecali na razvoj i današnje stanje scene, ali i na status hrvatske hip hop scene u Europi i svijetu (npr. strani su *DJ-evi* gostovanjima hrvatskih *DJ-eva* u inozemstvu upoznali hrvatsku hip hop scenu i sve češće nastupali na domaćim hip hop događanjima). 1996. godine *Radio 101* se trebao zatvoriti, međutim, odluka je u javnosti izazvala otpor. U to su vrijeme mnogi glazbenici stali u obranu ne samo *Radija 101* nego i slobode medija, i to onako kako su najbolje znali – glazbom. Reperi okupljeni oko *Blackouta* također su podržali radio i snimili pjesmu *One-O-One*, koja je bila prva puštena u eter. Uspjeli

su u svom naumu te *Radio 101* postoji i danas. Potaknuti uspjehom pjesme *One-O-One*, njezini su autori reperi *Shot, Target, General Woo, Stupni, Bizzo* i *Baby Dooks* te producent *DJ Frx* odlučili snimiti i izdati kompilaciju pod imenom *Blackout Project - Project Impossible*. Početkom 1997. godine *Blackout crew*, s gostujućim reperima poput *Luce, Mistahorn, Remi, Veina, El Bahatteeja*, ulazi u studio *Radija 101* i u jesen 1997. godine izlazi prvi službeno snimljeni album zagrebačke hip hop scene. Najavio ga je singl *Hrvatski velikani*, skupine *Tram 11*, koji je dosegao broj 1 nacionalne topliste TV emisije *Hit Depo* i time započeo proboj hrvatskih repera na domaću glazbenu scenu. Spot za ovu pjesmu režisera Tomislava Fikete prikazivao se i na nacionalnoj televiziji. Album *Blackout Project* bio je odskočna daska za većinu MC-a koji su na njemu nastupili, ali i za hrvatski hip hop u cjelini. Uskoro su se diskografske kuće počele zanimati za domaći rap i započinje razdoblje snimljenoga hrvatskog rapa (Bosanac, 2004).

Jajetić (2004.) ističe kako u okvirima hrvatske popularne glazbe nijedan glazbeni pravac nije toliko obilježio jednu cijelu generaciju još od razdoblja *Novog vala.* Socijalna tematika osnovna je i neizbježna kategorija u kojoj se iskazuje vještina verbalne kombinatorike. Dobar dio tekstova govori o tužnim fenomenima današnjice više od bilo kakve sociološke analize ili političkog programa. Samo osobne priče, provjerene na vlastitoj koži, posuđene od prijatelja, ljudi s kojima ste odrastali, prolaznika izgubljenih i nađenih po putu, mogu zvučati tako istinito. S te strane *hip hoperi* su pravi predstavnici narodne umjetnosti u modernom smislu riječi, tvorci malih urbanih epova.

Tram 11 jedno je od najvažnijih imena hrvatske rap glazbe. Čvrsto drže mjesto vodećeg dvojca hip hop poetike. Osnovali su ga Nenad Šimun (*Target*) te Srđan Ćuk (*General Woo).* Inspiraciju za naziv sastava pronašli su u zagrebačkom tramvaju broj 11 koji povezuje zagrebačke gradske četvrti Dubravu na istoku grada i Črnomerec na zapadu, s obzirom na to da *Target* dolazi iz Vrapča, a *General Woo* iz Dubrave naziv je sasvim logičan. Osnovani su 1996. godine, a s pjesmom *Hrvatski velikani* popeli su se na vrh top lista najboljih pjesama popularne glazbe. Nakon osvajanja publike s prvim singlom, 1999. izdaju prvi studijski album *Čovječe ne ljuti se*. Na njemu gostuje mnogo važnih rap glazbenika *poput El Bahatteeja, Phat Philliea, Major League Figuresa* i *Bolesne Braće*. Produkciju albuma potpisuju *Dash* i *Koolade*, jedan od najboljih producenata rap glazbe u Hrvatskoj. Na albumu se nalaze hitovi poput *Kaj ima lima?, Čovječe, ne ljuti se, Lančana reakcija, Crna kronika i Pad sistema*. Većina pjesama opisuje tadašnje stanje društva, kritizira korumpirani sustav ali uz dozu humora i satire. Pjesma *Hrvatski velikani* vjerojatno je najbolja socijalna metafora

devedesetih ikad opisana u jednoj pjesmi. Samo godinu dana nakon *Tramovci*, kako ih obožavatelji nazivaju, izbacuju drugi studijski album *Vrućina gradskog asfalta*, jednako je uspješan nastavak prethodnog albuma. Producirali su ga *Kollade, Dash* i *Baby Dooks*. Na *Vrućini gradskog asfalta* gostuju brojni glazbeni umjetnici, ne samo reperi među kojima su *Prva Petorka, XL, Renman, Stupni i Bolesna Braća,* već i imena poput Ivane Husar i Ivane Kindl. Osim novih gostujućih imena, album karakterizira i nešto pozitivnija atmosfera, socijalna tematika pomiješana je s izvanrednim humorom i pokojom ljubavnom pjesmom. Većina pjesama s albuma su postale hitovi, poput *Vrućine gradskog asfalta, Za 10 godina, Samo kod nas, A vi svi* (Jajetić, 2001). 2003. godine izlazi njihov posljednji album *Tajna crne kutije (The Best Of)*, odnosno kompilacija najboljih pjesama, nekoliko novih hitova te rijetkih i neobjavljenih pjesama. Iste godine sastav prestaje postojati zbog neslaganja *Targeta* i *Generala Woo-a*. Nisu zajedno nastupali 14 godina sve do 2017. kada je *Target* gostovao na koncertu *Generala Woo-a*. Izveli su neke od najpoznatijih hitova i obožavatelji su bili oduševljeni. Ubrzo nakon toga najavljuju povratnički koncert te ga održavaju simboličnog datuma 11. 11. 2017. Uspjeh te odluke potvrđuje činjenica da su karte za koncert rasprodane gotovo dva mjeseca prije. Događaj je kasnije među kritikom i publikom nazivan koncertom desetljeća.[18] *Tramovci* su nakon toga ponovno počeli nastupati zajedno te su najavli i novi studijski album *Jedan & Jedan.*

Hrvatski velikani

[Refren: *Target*]
Da mi kompa bude Mažuranić
Frend Stjepan Radić, prijatelj Marulić
Kao buraz Ante Starčević

Da mi kompa bude Mažuranić
Frend Stjepan Radić, prijatelj Marulić
K'o buraz Ante Starčević

[1 strofa: *General Woo*]
Da se predstavim 'ko sam, što sam doš'o i što radim

[18] Sound Report. Dostupno na: https://www.sound-report.com/koncerti/dom-sportova-tram-11-2017-11-11 (18. 7. 2021.)

Intelektualni nasilnik intelektualno gradim
Samo dobri umiru, ja sam pokvaren do kosti
Prijatelj je prijatelj, dok ostali su gosti
Pos'o je pos'o, a hip-hop je okupacija
Bilo mi je bolje nekad kad bila je inflacija
Jedan sam od onih što bi htjeli zaraditi
Odraditi svoje, da znam da je u džepu moje
Demokracija, usporedno s njom privatizacija
Ekonomski razvoj, usput nekad veća racija
Da li mi se isplati razmišljat' o budućnosti
Kad nemam mogućnosti s punom dozom odlučnosti
Da zaradim svoje, barem znajuć' da je moje
A ne nečije, jer bi drugi htjeli da je moje svačije
Propada svijet, zato ubit' ću se sam
Barem znam da me u životu nije bilo sram
Poderane majice i stare crne hlače
Hoću imati novo za svako ispisano slovo
Nekad bijah bogat, sada niš' nego siromah
Ilegalno, legalno za zaradu sam odmah
Život je kurva, ja ga karam za papire
Ljudi postaju sretni dok ih velikani smire
Bolesnim metodama ja sebi pravim mjesta
Dom ili ulica, studio il' cesta

[Refren: *Target*]
[Prijelaz: *Target & General Woo*]
"Jedan i jedan nisu dva, već jedanaest."

[2 strofa: Target]
Spajam kraj sa krajem, pa nikom nikaj ne dajem
Kada krenem ne stajem, ponekad grizem, al' uglavnom lajem
Uvijek na iste materijaliste
Glumim filistre dok mi glava pod krovom kisne
Nisam tatin sin, al' i da jesam kakve koristi?

Nikakve dobiti kad imam samo za jesti
Kažu da pare kvare, al' užasno trebam novce
Za kuće, aute, jahte, ljetnikovce
Curice nalaze udovce da napuste sranje
Znaju znanje, imaju životno osiguranje
Ludu obleku, kreditne kartice i nakit
Ja želim stroj za tiskanje novca, model: automatik
Bez njega ostajem ratnik, to jest radnik
Pošteni jadnik, koji rinta kao bik
Ili brijem kao neradnik, pa se klošarim
U sukobu sa starim jer neću da konobarim
Al' ne iz hira, već kaj me fakat živcira
Neću imat' mira dok ne budem onaj kaj servira
Koji kontrolira, radi ono kaj hoće, a ne kaj mora
Fino se đira i jede tropsko voće jer je fora
Iz ruku kraljice, al' ne kao onaj kaj muti
Zajedno sa njom da uživam u jakoj valuti
U boljim danima, želim živjeti s Ante Starčevićem
I drugim hrvatskim velikanima
Za sve ljude oko mene

[Refren: *Target*]

[Završetak: *Target*]
Ante Starčević... tisuću
Jedan i jedan nisu dva, već jedanaest.[19]

[19] Genious. com Dostupno na: https://genius.com/Tram-11-hrvatski-velikani-lyrics (20. 8. 2021.)

Slika 7 Tram 11. [20]

Bolesna braća su, međutim, kraljevi mašte, vlasnici najboljih lovačkih priča i općenito vrlo zabavna pojava. *Čiča miča* je prava postmodernistička bajka. Njihove pjesme su prepune živopisnih, bizarnih likova u običnim sitacijama ili običnih likova zalutalih u sasvim neobične prizore, tekstovi su im duhovoiti i iskričavi, vrlo direktni, a opet s prave strane dobrog ukusa (Jajetić, 2001). Sastav čine reperi David Vurdelja (*Baby Dook*s) i Pero Radojčić (*Bizzo*). U početku se nazivaju *Sick Rhyme Sayaaz*, no kasnije mijenjaju naziv u *Bolesna braća*. Sastavni su dio *Blackout Crew*-a. Kao i *Tram 11*, debitirali su na hip-hop kompilaciji *Blackout Project: Project Impossible* pjesmom *One-O-One*. Za njihov prvi singl izabrana je pjesma *Blowin' up your sector. Z*bog svojih originalnih i duhovitih rima, ali i spretnih producentskih zahvata *Bolesna braća* česti su gosti na albumima drugih glazbenika. Jedan od prvih koji su prepoznali njihovu kvalitetu bio je Dino Dvornik na čijem su albumu *Enfant terrible* gostovali u pjesmi *Fjaka*, pjesma je većinski na engleskom jeziku. Nakon višemjesečnog snimanja i dugotrajnog najavljivanja *Bolesna braća* su početkom 2000. godine objavili svoj prvi samostalni album *Lovci na šubare.* Prvi singl s albuma bio je svima dobro znana i vrlo popularna duhovita zezalica *Čiča miča* koja je još početkom godine velikom brzinom osvojila eter. Drugi, aktualni singl koji je također postao veliki ljetni hit su *Lovačke priče*. 2003. izlazi album *Radio Fanfara* na kojem se nalaze pjesme *Looka i Borna, Oprosti mi brate, Radio*

[20] Večernji list. Dostupno na: https://www.vecernji.hr/showbiz/vecernjakova-ruza-tram-11-glazbenik-godine-1223270/galerija-289107?page=1 (4. 8. 2021.)

Fanfara. Posljednji album *Veliki umovi 21. stoljeća* izlazi 2010.[21] Zanimljiva je činjenica da su *sample* za pjesmu *Čiča miča* preuzeli **sa** snimke dječje priče Ivica i Marica (glazba: Miljenko Prohaska) (Bosanac, 2004). *Bolesna braća* jedan su od najhumorističnijih i najsatiričnijih repera na našim prostorima što ih je učinilo toliko popularnima i važnima za domaći rap.

Sukoba između sjevera i juga Hrvatske, po uzoru na sučeljavanje scene istočne i zapadne obale u SAD-u, nikad nije bilo. Hrvatski hip hop jedinstvena je, nacionalna pojava, s istim korijenima i sličnom misijom. Što, dakako, ne znači da nema očite i jasne stilske razlike. Morska, južnjačka scena, sa središtem u Splitu, nešto je opuštenija, flegmatičnija, melodičnija, manje agresivna. *The Beat Fleet (TBF),* kao stožerna grupa i nesumnjivo najznačajnija pojava u dalmatinskom popu devedesetih, svoju poetiku više duguje dugom nizu splitskih kroničara i bohema, od Miljenka Smoje do Tome Bebića. Njihov debitantski album topla je, duhovita i na trenutak tragična priča o Splitu (Jajetić, 2001). *TBF* nastaje 1990. godine a čini ga 6 članova (Mladen Badovinac, Luka Barbić, Aleksandar Saša Antić, Ognjen Pavlović, Nikša Mandalinić, Jan Ivelić). 1997. godine izlazi album *Ping-pong: umjetnost zdravog đira*. Tekstovi su uglavnom govorili o problemima društva, narkomanije, kritizirali su političku korumpiranosti, te općenito iskvarene društvene vrijednosti ali su bili i inspirirani svakodnevnim uličnim *zeazancijama.* Glazbene podloge su načinjene isključivo korištenjem *sampleova*, koji su birani i spajani u cjelinu zajedničkim radom u studiju. To se razlikuje od uobičajene sheme po kojoj reperi uzimaju već gotove podloge od različitih producenata. Poznatije pjesme su *Ye'n Dva, Malo san maka, Trilogija jada, Moj um pali, ST stanje uma.* Album je odlično prihvaćen, a povjerenje publike postigli su odličnim i originalnim nastupima kombinirajući rap sa živim instrumentima. U izmjenjenim koncertnim aranžmanima pjesme su dobile novo ruho; od *funka, soula, reggaea, grungea, rock'n'rolla*, do klapskog pjevanja. *The Beat Fleet* je u 31 godinu postojanja izbacio mnogo hitova, a samo neki od njih su: *Obračun kod Hakikija, Genije, Alles gut, Nostalgična, Fantastična, Pozitivan stav, Uvik kontra, Smak svita, Lud za njom, Šareni artikal*.[22]

Bosanac (2004.) ističe da hrvatski rap katkad vrlo prepoznatljivim *sampleovima* hrvatske glazbe na isti način oživljava i podsjeća na zaboravljene glazbene stilove, albume, TV-emisije, serije, animirane i druge filmove. Mnogobrojni su primjeri uporabe hrvatskih *sampelova* u hrvatskom rapu: npr. *sample* iz dječje televizijske emisije Branka Miličevića

[21] Menart. Dostupno na: https://www.menart.hr/glazba/hr/bolesna-braca (24. 7. 2021.)
[22] Menart. Dostupno na: https://www.menart.hr/glazba/hr/tbf (20. 7. 2021.)

(*Kockice*) u pjesmi *Obračun kod Haikikija*. Posebno su zanimljivi *sampleovi* hrvatske tradicijske glazbe koji su se prvi put javili na albumu skupine *The Beat Fleet* 1997. godine. To se posebno odnosi na pjesmu *ST stanje uma.* Za opisivanje društvenog stanja grada Splita članovi skupine su odabrali slojevitu vokalno-glazbenu podlogu kako bi dočarali slog dalmatinskog klapskog pjevanja. Njihova povezanost s glazbeno-kulturnim nasljeđem dalmatinske sredine tako je vrlo dobro prikazana, kao i uronjenost u nove glazbene stilove reperskim načinom izražavanja. Drugi glazbeni sloj ove podloge čini melodija pravilne četverotaktne građe odsvirana na mandolini. Ona je slušno najuočljivija i nameće se kao glavna. Treći melodijski sloj je najmanje uočljiv, a sastoji se od početnog motiva klapske pjesme *Omili mi.* Svi ti slojevi stvaraju svojevrsno glazbeno okružje i ozračje Dalmacije, koje jasnije dočarava značenje teksta. Gall (2018.) navodi još jedan zanimljiv primjer *samplea* u glazbenom opusu *TBF-a*, a to je pjesma *Genije* Josipe Lisac koju je *TBF* uklopio u istoimeni hit.

Diskografija:

- *Ping-pong: umjetnost zdravog đira* (1997.)
- *Uskladimo toplomjere* (2000.)
- *Maxon Universal* (2004.)
- *Galerija Tutnplok* (2007.)
- *Pistaccio Metallic* (2011.)
- *Danas Sutra* (2015.)[23]

Dhirtee III Ratz jedni su od predstavnika ranog razdoblja hip hopa u Splitu, iako nikada nisu postigli uspjeh poput kolega iz *TBF-a*. Riječka skupina *Ugly Leaders* izbacila je prvi hip hop album na našim prostorima još početkom devedesetih, ali na engleskom jeziku, te se stoga ne svrstava u prve hip hop albume na hrvatskom jeziku (Jajetić, 2001).

Edo Maajka jedan je od navažnijih repera našeg govornog područja. Debitirao je s albumom *Slušaj Mater* 2001. godine s kojim je odmah osvojio srce javnosti. Uspio je proširiti opseg ciljane publike, dotakavši i one koji inače ne slušaju rap. U svojoj karijeri pozabavio se raznim žanrovima poput *grimea, UK garagea, reggaea, hard corea* i *folka*. Ta kombinacija se pokazala dobitnom te je albumom *No sikiriki* (2004.) osvojio hrvatsku glazbenu scenu. Hitove poput *No sikiriki, Pržiii i Prikaze* s prethodnog albuma slušali su roditelji i djeca, reperi i rokeri, potpuno različita publika. Mediji su ga nazivali balkanskim *Eminemom* zbog

[23] Discogs.com Dostupno na: https://www.discogs.com/artist/79477-The-Beat-Fleet (21. 8. 2021.)

sposobnosti da spoji naizgled nespojive žanrove i okupi tako različitu publiku. *Edo Maajka* u svom glazbenom opusu dotakao se mnogo različitih tema, npr. vječne inspiracije ljubavi (*To mora da je ljubav, Reko sam joj, Mahir i Alma*), čistog humora ili pak satiričnog opisa društva (*Prikaze, Šverc komerc, Pržiii, Bomba*), pjesme koje odišu pozitivom i nadom u bolje sutra (*No sikiriki, Sve prolazi*) sve do oštre kritike društva i politike *(Panika, Facebook, No Pasaran*), ali dotiče se i teme vjere u svojoj pjesmi *Molitva* koju izvodi s *El Bahateejem* (Jajetić, 2007). Svoju svestranost *Maajka* pokazuje i u suradnji s mnogim glazbenicima izvan žanra rapa, *npr*. uspjeh je ostvarila pjesma *Teško je ful biti kul* u suradnji s *Hladnim pivom*. Pjesmu osim rock ugođaja karakterizira i *sampliranje* folk melodije. *Sampleovi* tradicijske glazbe provlače se kroz čitavi glazbeni opus *Ede Maajke*. Ovaj je put riječ o *sampleovima* orijentalnog prizvuka (bilo zbog građe melodije ili tonske boje) koji ocrtavaju njegovo porijeklo (Bosanac, 2004).

Diskografija:

- *Slušaj mater* (2001.)
- *No sikiriki* (2004.)
- *Stigo ćumur* (2006.)
- *Balkansko a naše* (2008.)
- *Štrajk mozga* (2012.)
- *Put u plus* (2018) [24]

2004. godine vinkovački rap glazbenik *Shorty* izdao je album *1,68* koji je postao hit gotovo preko noći. Najuspješnije pjesme su *Zeka, Dođi u Vinkovce* i *Božićna.* Nakon prvijenca, izašla su još dva albuma. Posljednji albumi nisu ostvarili tako veliki uspjeh kod publike. Bez obzira, *Shorty* je prvi spojio slavonski *folk* (tamburaše) sa repanjem te tako ušao u povijest hrvatskog hip hopa (Jajetić, 2007).

Connect je rap skupina važna za raniju fazu hrvatskog hip hopa. Nastala je 2000. u Zaprešiću, a prvi hit *Brige ugasim pjesmom* su izbacili 2002. godine. Izdali su nekoliko studijskih albuma i ostvarili brojne uspješne suradnje s popularnim glazbenicima poput Davora Gobca, Jelene Rozge i Lane Jurčević. Njihovu karijeru obilježila je pjesma *Samo je jedno* koja je postala neslužbena himna hrvatske nogometne reprezentacije te je postala svojevrsni *evergreen* među navijačima (Jajetić, 2007). Kroz godine se *Connect* udaljio od originalnog

[24] Discogs.com Dostupno na: https://www.discogs.com/artist/468856-Edo-Maajka (21. 8. 2021.)

rap zvuka, a njegovi članovi su se okrenuli glazbenoj produkciji i suradnji s mnogim zvijezdama domaće popularne glazbe.

General Woo, odnosno Srđan Ćuk, porijeklom je iz Vukovara (odakle je došla inspiracija za *Woo* u imenu) ali je veći dio života proveo u Zagrebu. *Woo* je već i prije raspada *Tram 11*-a započeo samostalnu karijeru. 2002. godine izašao je album *Takozvani*. No, puno veći uspjeh kod publike ostvario je album *Baš je lijep ovaj svijet* koji je izdao u suradnji sa zagrebačkim reperom *Neredom*. Kasnije je izbacio još nekoliko albuma te je ostvario uspješnu samostalnu karijeru. Neke od najpoznatijih pjesama su: *U mom životu, Repchuga, Banksteri, Znam* (Jajetić, 2007).

Target, pravog imena Nenad Šimun, druga polovica *Tram 11-a*, također je krenuo u samostalnu karijeru nakon raspada skupine. Izbacio je nekoliko albuma te ostvario brojne suradnje s poznatim rap glazbenicima (Jajetić, 2007). Zanimljivo je kako upravo *Targeta* kao uzor i inspiraciju navodi većina mlađih domaćih repera zbog impresivnih tekstova, *flowa* i talenta.

Marin Ivanović (*Stoka*) jedan je od najtalentiranijih i najproduktivnijih repera hrvatske glazbene scene. Publika je za njega prvi put čula 1999. godine kada je izašao album u suradnji s *Neredom*: *Nered i Stoka: Spremni za rat*. Album je snimljen u samo 2 tjedna, a i danas, nakon 22 godine, smatra se jednim od najboljih albuma hrvatskog rapa. Producirali su ga *Shot (Elemental), Baby Dooks (Bolesna Braća)* i *DJ Frx (Blackout). Nered* i *Stoka* pokazali su iznimne verbalne vještine, istančan osjećaj za ritam i rimu te dali cjelokupnom projektu dozu originalnosti. Prvi put je na hrvatskoj glazbenoj sceni izašao album sadržajem i zvukom najbliži gangsta rapu. Unijeli su svježinu i mladenački duh, začinjen dozom humora u hrvatski rap. Ivanović je u svojoj dugoj karijeri izdao nekoliko studijskih albuma, surađivao je s velikim umjetnicima hrvatske popularne glazbe, npr. *Ritam grada* (2006.) u suradnji s Josipom Lisac, *Od sumraka do zore* (2003.) s Dinom Dvornikom. Život mu je obilježila borba s ovisnošću, a to je iskustvo iskoristio kako bi educirao mlade i poslao jasnu poruku protiv ovisnosti te je 2017. režirao monodramu *Iz tame u svjetlo* koju još uvijek izvodi. Smisao je pronašao u vjeri pa mnoge pjesme s posljednjeg albuma obiluju motivima iste (*Glas ljubavi, Križ kontra roga, Hvala ti*). [25]

[25] Staraskolakreka.com Dostupno na: https://staraskolakreka.com/biografija/ (22. 8. 2021.)

Diskografija:

- *Spremni za rat* : Nered i Stoka (1999.)
- *Stole* (2003.)
- *Kravlje ludilo* (2006.)
- *Pogodi 'ko se beko* (2010.)
- *ZG Gangsta* (2014.)
- *Stara škola kreka - iz tame u svjetlo* (2017.) [26]

Marko Lasić (*Nered*) karijeru je započeo albumom *Spremni za rat* u suradnji sa Marinom Ivanovićem *(Stokom)* što je već ranije spomenuto. Samostalno je izdao dva *albuma Od danas do sutra* (2001.) i *Neki Daniels ekipa* (2006.), te album u suradnji s *Generalom Woo-om Baš je lijep ovaj svijet.* Široj javnosti je možda napoznatiji kao autor pjesme *Srce vatreno* koja je postala neslužbena navijačka himna hrvatske nogometne reprezentacije (Jajetić, 2007) .

Elemental je glazbena skupina čija se glazbena baza nalazi u rap glazbi, no teško bi ga bilo svesti samo na jedan glazbeni žanr. U njihovoj šarolikoj glazbenoj viziji mogu se naći tragovi različitih stilova što njihov izričaj čini jedinstvenim i originalnim. Iako postoji od 1998., skupina koju su u početku sačinjavala tri *MC-ja* danas broji sedam članova. Glazbu, stihove i aranžmane stvaraju sami i tijekom godina su se dokazali kao vrsni glazbeni autori i izvođači. Članovi *Elementala* su vokali Mirela Priselac (*Remi*) i Luka Tralić (*Shot*), gitarist Erol Zejnilović, basist Konrad Lovrenčić, klavijaturist Davor Zanoški, bubnjar Ivan Vodopijec i prateći vokal Vida Manestar. Luka Tralić (*Shot)* jedan je od najproduktivnijih producenata hrvatske rap glazbe. Do 1996. bio je *beatmaker* i *MC* kultne zagrebačke *underground* hip hop skupine *Young Lordz*. Podrum u kojem su među ostalima i *Young Lordzi* radili glazbu i snimali dobiva ime *Basemental*, a 1998. iz njega izlazi demo kompilacija *Basemental Project* na kojoj će se naći *Shot*, Gordan Radočaj (*Ink*) i Mirela Priselac (*Remi)* tada još znana i kao *Miss Curse*. Na povratku s jednog od *Basemental Project* nastupa, na kojem su izveli zajedničku pjesmu *Milijunski grad* ovaj trojac osniva skupinu *Elemental* 2000. godine. Nakon što je *Shot* isproducirao album *Nereda* i *Stoke Spremni za rat,* skupina izdaje svoj prvi album *Moj, njegov i njen svijet.* Snimaju prvi album u potpunosti s instrumentalistima *Male stvari*, te izdaje singlove: *Napokon, Romantika, Tako lijepa, Sama, Iz dana u dan* i *Male stvari*. Album je uvršten u top 10 hrvatskih izdanja 2004. godine te s njime postaju poznati široj publici. Teme pjesama obuhvatile su razna područja: od ljubavi do socijalne tematike i

[26] Discogs.com. Dostupno na: https://www.discogs.com/artist/527533-Stoka-2 (21. 8. 2021)

oštre kritike društva. Mirela Priselac (*Remi*) jedna je od najvažnijih predstavnica ranog hrvatskog hip hopa te jedna od rijetkih ženskih *MC-a* u Hrvatskoj općenito. [27]

Diskografija:

- *Moj, njegov i njen svijet* (2000.)
- *Tempo velegrada / Demiurg* (2002.)
- *Male stvari* (2004.)
- *Pod pritiskom* (2008.)
- *Vertigo* (2010.)
- *U redu je* (2013.)
- *Tijelo* (2016.)
- *Ilica* (2020.) [28]

3.1 Novija rap glazba u Hrvatskoj

2005. u Splitu nastaje skupina Dječaci koju čine reperi *Ivo Sivo, Vojko V* i *Zondo*. U svojoj bogatoj karijeri izdali su 3 studijska albuma[29] te se iz njihovog rada razvila skupina *Kiša Metaka* koju čine *Vojko V, Krešo Bengalka, Papi Batina, Vuk Oreb, DJ Vrh i Batman 3000*. Većina članova ostvarila je i samostalne karijere a najuspješniji su *Vojko V* i *Krešo Bengalka.*[30] Južnjačka rap scena može se pohvaliti umjetnicima poput *6Wild, Bore Balboa, Grše*[31]*, Kid Rađa*[32]*, Žuvi*[33]. Paraleno sa Splitskom scenom razvija se i zagrebačka, tu se ističu reperi: *High 5, Kukus, Buntai, Tibor, K.R.A.S.T., ONI, Khan, Magellano, Dekadenti, Pendrek, Zimski.* Na istoku zemlje također djeluju jake rap snage*: Krankšvester, Retfaltlanta, Z++, Kandžija i Toxara.*[34]

[27] Elemental.hr. Dostupno na: https://www.elemental.hr/biografija/ (25. 7. 2021.)
[28] Elemental.hr. Dostupno na: https://www.elemental.hr/diskografija/ (21. 8. 2021.)
[29] Djecaci.net. Dostupno na: https://djecaci.net/biografija/ (21. 8. 2021.)
[30] Djecaci.net. Dostupno na: http://djecaci.net/portfolio/kisa-metaka-2014/ (21. 8. 2021.)
[31] Ravnododna.com. Dostupno na: https://ravnododna.com/grse-platinum-splitsko-stanje-bezumlja/ (21. 8. 2021.)
[32]Redbull.com. Dostupno na: https://www.redbull.com/ba-bs/kid-ra%C4%91a-%E2%80%93-misteriozni-spli%C4%87o (21. 8. 2021.)
[33]Cmc.com. Dostupno na: http://cmc.com.hr/splitski-reper-zuvi-predstavlja-spot-singl-pare/ (21. 8. 2021.)
[34] Index.hr. Dostupno na: https://www.index.hr/magazin/clanak/nikad-nije-bilo-sarenije-donosimo-detaljan-vodic-tko-je-tko-na-balkanskoj-rap-sceni/1024019.aspx (21. 8. 2121.)

4. Rap glazba u okolnim zemljama

Usporedno s hrvatskim hip hopom ova vrsta popularne kulture počela se razvijati i u okolnim zemljama. U Srbiji je još 1989. godine Đorđe Balašević snimio pjesmu *Sugar rap* inspiriranu zvukom američkog rapa iz tog razdoblja.[35] 1996. nastaje *Bad Copy* koji su činili *Ajs Nigrutin, Timbe, Vikler Sky i Miki Boj,* objavli su mnoštvo albuma i ostvarili mnogo suradnji te djeluju i danas.[36] 2000. godine nastaje skupina *Prti Bee Gee* a osnivaju ga *Mikri Maus, Eufrat* i *Moskri,* za razliku od *Bad Copy-ja* čije su pjesme obilježene humorom, *Prti Bee Gee* kritičari nazivaju srpskim gangsta rapom. Od starije škole rapa u Srbiji važniji su *Marčelo, Struka, Juice, Bvana iz Lagune*. Od mlađih repera ističe se *Smoke Mardeljano* kojeg odlikuju vrhunske verbalne sposobnosti te izuzetna ritmičnost i dosjetljivost. Na svojim koncertima često *freestylea* što je rijetkost na našim prostorima. U manje od 10 godina karijere izdao je 4 vrhunska rap albuma: *EP, Znaš me znam te, Ja Repujem, To je rap*. *Mardeljana* cijene stariji kolege poput *Prti Bee Gee, Ajs Nigrutina i Timbea* s kojima je višestruko surađivao.[37] Uz njega važniji reperi mlađe generacije su: *Bigru i Paja Kratak, Furio Đunta* te *Sick Touch*. U Srbiji se među ženskim *MC-jevima* ističu *Mimi Mercedez*, *Sajsi MC i Eli Džejn*. U Bosni i Hercegovini najvažniji izvođači su: *Frenkie, Kontra, Helem Nejse* i reperica *Sassja*. Crnogorsku rap scenu uvjerljivo predstavlja skupina *Who See*.[38]

[35] Telegraf.rs. Dostupno na: https://www.telegraf.rs/pop-i-kultura/muzika/3305374-djole-balasevic-je-umeo-i-da-repuje-u-komentarima-su-ga-prozvali-pionirem-vojvodjanskog-hip-hopa (22. 8. 2021.)
[36] Ziher.hr Dostupno na: https://www.ziher.hr/intervju-bad-copy-neostvareni-san-je-da-umesto-nas-na-binu-izadu-tri-gusana/ (22. 8. 2021.)
[37] Discogs.com Dostiupno na: https://www.discogs.com/artist/4416702-Smoke-Mardeljano (22. 8. 2021.)
[38] Index.hr. Dostupno na: https://www.index.hr/magazin/clanak/nikad-nije-bilo-sarenije-donosimo-detaljan-vodic-tko-je-tko-na-balkanskoj-rap-sceni/1024019.aspx (21. 8. 2021.)

5. Važni termini za razumijevanje hip hop kulture

U nastavku su objašnjeni termini vezani uz hip hop kulturu koji nisu ranije spomenuti u tekstu. Većina uobičajenih riječi preuzeta je iz američkog rapa, što se u prvome redu odnosi na tehnički rječnik. Tu se misli na riječi poput *scratching*, *layering* ili *looping* te na sve nazive elemenata hip hop kulture. Oni se uporabljuju u originalu te se najčešće tako i pišu (Bosanac, 2004).

DJ je originalno bila osoba koja u klubovima pušta glazbene brojeve miksajući razne skladbe, a pojavom hip hopa i elektroničke glazbe dodaje autorski pečat svojim domišljatim glazbenim intervencijama. Suvremeni *DJ* spaja više zanimanja u jednom, kreativan je i svestran, te postaje mikser, remikser, autor i producent (Gall, 2004).

B-boy u užem smislu kratica za *break-boy*, plesača breakdancea, a u širem ljubitelja *hip hopa* (Gall, 2004).

Termin *loop* na engleskom jeziku znači petlja, a u glazbenoj terminologiji koristi se za ponavljanje snimljenog zvuka kroz cijelu skladbu ili njezine dijelove (Grgić, 2007). Izvorno je bio dio vrpce na kojem je snimljen zvuk koji se neprestano ponavljao tijekom trajanja skladbe. Među prvima koji su eksperimentirali s *loopovima* bili su *The Beatlesi* na snimanju albuma *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* (Gall, 2004). Digitalna tehnologija, programiranje i *sampliranje* promijenili su tehniku stvaranja *loopova*, no njihova namjena i karakter su ostali isti. *Loopovi* su temelj ranog hip hopa, koristli su ih *DJ Kool Herc, Afrika Bambaataa i Grandmaster Flash* (Grgić, 2007).

Boombox ili *ghetto blaster* je još jedan važan termin za što bolje shvaćanje hip hop kulture, a odnosi se na prijenosni uređaj koji je sadržavao kasetofon i radio prijamnik, neizbježan dio opreme uličnih izvođača old school rapa (Gall, 2004). Imao je mogućnost glasne reprodukcije zvuka. Bio je izuzetno popularan u SAD-u tijekom 1980-ih zbog napajanja na baterije što je omogućavalo slušanje glazbe na otvorenom prostoru (Chang, 2009).

Sampler je naprava koja može digitalno snimiti svaki zvuk i tako ga pohraniti i učiniti dostupnim sintesajzeru ili računalu. Tako, pritiskajući određenu notu na klavijaturi, glazbenik može reproducirati snimljeni zvuk u željenom tonalitetu te ga uključiti u vlastitu skladbu, bez obzira je li riječ o digitalnom zapisu neke skladbe ili o prirodnom zvuku (npr. rominanje kiše, šum valova). Suvremena tehnologija i postmoderna estetika *cut-n-paste* (*izreži-pa-zaljepi*) 90-ih godina, *samplanju* su širom otvorili vrata kao jednom od najrasprostranjenijih autorskih

postupaka u kreiranju moderne glazbe (Gall, 2004). *Sampleovi* se kombiniraju tako da tvore zvukovne slojeve (eng. *layers*) te se ta tehnika zove *layering* ili uslojavanje. Ritamsko je uslojavanje konstanta u rap glazbi, kao i u svoj glazbi koja ima korijene u afričkim tradicijama. Upravo je *sampleovima* rap glazba povezana s mnogim drugim glazbenim stilovima. *Sampling* je bio i jest stalna veza hip hopa s poviješću i tradicijom, uključujući sve afričke i afroameričke glazbene žanrove (Bosanac, 2004).

Flow je protok rime u odnosu na glazbu, odnosi se na fluentnost izgovora i rima, a pokazatelj je elokvencije repera (Chang, 2009).

Beat u hip hopu predstavlja glazbenu podlogu (Chang, 2009).

Freestyle se u hip hop terminologiji odnosi u prvom redu na *MC-ing,* odnosno repanje. Prije svega predstavlja izuzetnu sposobnost smišljanja rima na licu mjesta, u toku izvođenja. U širem smislu odnosi se na svaku slobodnu i spontanu izvedbu i u ostalim sastavnicama hip hopa, npr. u breakdanceu slobodni pokreti (Chang, 2009).

Groove je osjećaj, odnosno intuitivno razumijevanje obrasca ritma stvoreno pažljivo poredanim paralelnim ritmičkim obrascima u okviru glazbene izvedbe koji slušaoce tjeraju na ples. Odnosi se na ritam sekciju – bubnjeve, bas gitaru, ritam gitaru i uglavnom se veže za glazbene pravce afroameričke glazbene tradicije kao što su *funk, jazz, rap* (Chang, 2009).

6. Rap glazba u nastavi

Činjenica je da rap glazba, odnosno ritmički govor uz glazbenu podlogu ima mnogo sličnosti sa malešnicama (eng. *nursery rhymes*). U malešnice se ubrajaju: uspavanke, bajalice, brojalice, razbrajalice, nabrajalice, tepalice, molitvice, pitalice, rugalice, zagonetke, igralice ili pjesme za igru, pjesme za kolo, cupkalice, hincalice, izmišljalice, zamišljalice, oponašalice, dodirivalice i nagomilavalice (Crnković,1998). Sve te pjesmice su utjecale na razvoj rapa i bile mu inspiracija. Dobar primjer su brojalice poput *Little Sally Walker* čiji je tekst u nastavku (Light, 1999).

Little Sally Walker sitting on a saucer
Crying and a-weeping over all she's done.
Ride Sally ride, wipe the tears from your eyes
Put your hands on your hips,
Let your backbone slip
Shake it to the east
Shake it to the east
Shake it to the very one
That you love the best.[39]

Jurišić i Palmić (2002.) navode kako je za dijete glazba u prvom redu emocija. Ono može govorom izraziti emociju. Ako se tom govoru pridodaju glazbeni elementi: ritam i ton, taj novonastali glazbeni govor postaje velika emocija, koja je za dijete čuđenje i stvarnost. Zato je brojalica uvijek glazbeni govor, emocija, za kojom svako dijete ima i izražava veliku potrebu. Prema Lightu (1999) brojalice karakterizira izrazito ritmičan i naglašen govor čiji je cilj koordiniranje neke aktivnosti.

Peteh (1998.) definira brojalice kao poseban govorni oblik koji je djeci blizak zbog njegove ritmičnosti, melodioznosti, šaljivosti te ga treba razvijati i nadopunjavati. Mogu biti vrlo vesele, a djeca vole humor, neočekivane obrate i vedrinu. Prethodne definicije brojalice možemo usporediti s rap glazbom te nailazimo na mnoštvo sličnosti. Također, navodi kako brojalice imaju ulogu u području razvitka djetetovog govora i izražavanja poput: točnosti izražavanja, pravilnog izgovora, bogaćenja rječnika, približavanja narodne i umjetničke književnosti, učenja slušanja dugih. Brojalica pomaže djeci u igri, ona upravlja igrom.

[39] Bethsnotesplus.com. Dostupno na: https://www.bethsnotesplus.com/2017/08/little-sally-walker-sitting.html (22. 8. 2021.)

Brojalice se javljaju u svim kulturama svijeta. Brojni pedagozi ukazuju na veliki interes djece predškolske i mlađe školske dobi za brojalice. Koriste se najčešće na materinjem jeziku ali često služe i za učenje stranog jezika. Učenje kroz igru je voljno učenje, nenametljivo, trajno, neprimjetno, čemu brojalice uvelike pridonose (Peteh, 1998). Često su izvor novih ideja i potiču kreativnost. Omogućuju izmišljanje šaljivih riječi i novih pokreta s čime se može povući paralela s nekim elementima hip hopa poput *freestylea* ili breakdancea.

Brojalice su značajne za razvoj spoznajnih sposobnosti osobito razvijaju pamćenje, jer tekst brojalice treba upamtiti. Usvajaju se nove činjenice, potiče mišljenje, bogati se predodžbeni svijet. Razvija se slušna percepcija, pozitivne emocije, smisao za lijepo, budi se interes za tu vrstu govorne komunikacije i igre riječima (Peteh, 1998). Kao i brojalica, rap glazba može kod djeteta služiti za razvoj svih ovih sposobnosti. Naravno, važno je da tematika i tekst pjesme budu prilagođeni dobi djeteta. Za mnogu djecu brojalice su snažan poticaj govorne kreativnosti. Izmišljaju nove tekstove, nadograđuju se stari poznati tekstovi, šaljivi tekstovi, djelomično ili u cjelini. Najvažnija poveznica brojalica i hip hop kuture je pozitivan utjecaj na razvoj ritma i pokreta. Peteh (1998) navodi da se ritam može demonstrirati pokretom. Izgovor brojalice uz pokret može se izraziti pljeskanjem, njihanjem, mahanjem ruku. Ritmom se razvijaju kinestetička osjetljivost, sluh i motorika. U hip hop kulturi ritam je najvažniji pokretač svih akcija.

Pjesma *Shimmy Shimmy Ya* s albuma *Return to the 36 Chambers: The Dirty Version*, *Old Dirty Bastarda*, člana *Wu-Tang Clana* svojom strukturom, ponavljajućim uzorkom i ponavljanjem izmišljenih riječi podsjeća na brojalicu.

Shimmy shimmy ya, shimmy yam, shimmy yay
Shimmy shimmy ya, shimmy yam, shimmy yay
Shimmy shimmy ya, shimmy yam, shimmy yay
Gimme the mic so I can take it away.[40]

Motiviranje djeteta za neku aktivnost u sustavu glazbene metodičke teorije i prakse (kao i u ostalim odgojno-obrazovnim područjima) ima gotovo središnje mjesto. Uloga motivacije je stvaranje interesa kod djeteta koji budi potrebu za neposrednom aktivnošću. Glazbeni poticaj svoje mjesto može naći u bilo kojem glazbenom obliku i sadržaju. Jedan od njih je brojalica (Jurišić i Palmić, 2002). S obziroma na veliku sličnost između rap glazbe i brojalice ili ostalih

[40] Genius.com Dostupno na: https://genius.com/Ol-dirty-bastard-shimmy-shimmy-ya-lyrics (22. 8. 2021.)

malešnica može se zaključiti kako bi za uvodnu motivaciju na nastavi glazbene kulture mogle poslužiti i rap skladbe prilagođene uzrastu učenika.

Rap skladba ne mora biti rezervirana samo za motivaciju, može biti i tema glavnog dijela sata. Učenici će usvojiti ritam, melodiju i tekst rap pjesme te će ju znati prepoznati i reproducirati. Razviti će koordinaciju pjevanja i pokreta. Novi sadržaji u nastavi poticati će interes na području pjevanja, sviranja i slušanja skladbi te glazbenog stvaralaštva. Kod djece koja su sramežljiva i nesigurna u svoje pjevačke sposobnosti rap izražaj mogao bi potaknuti razvoj samopouzdanja i uvažavanja različitosti i tuđeg mišljenja. Osim rap glazbe u nastavu je moguće uključiti i ostale elemente hip hop kulture. Djeca mogu naučiti nove plesne pokrete breakdancea, a na nastavi likovne kulture mogu dizajnirati i stvarati grafite. Mogućnosti su neiscrpne, mogu crtati grafite samostalno svim likovnim tehnikama. Postoji mogućnost rada u grupama i izrada grafiti plakata. Sat likovne kulture na kojoj se obrađuju grafiti idealno bi bilo upotpuniti pozadinskom rap glazbom.

7. Zaključak

Hip hop kultura neizostavan je dio popularne kulture. Utjecala je na mnoge generacije ostavljajući za sobom neizbrisiv trag obojan različitim hip hop elementima, od DJ stvaralaštva i repanja, do breakdancea i grafiti umjetnosti. Specifičan je jer u jednom nazivu objedinjuje glazbenu, književnu, plesnu, scensku i likovnu umjetnost (George, 2005). Može se zaključiti da je hip hop svojevrsni *Gesamtkunstwerk* koji spaja sve te vrste umjetnosti u jednu kompaktnu cjelinu.

George (2005.) smatra da je hip hop nastao kao posljedica Afroameričke borbe za ljudska prava. Mladi pripadnici ove kulture odlučili su odbaciti nasilje, a njihovo oružje postaje kreativnost i originalnost. Stvarali su glazbu, plesali su i crtali s ciljem da se čuje i njihov glas te su u tome itekako uspjeli. Rap glazba je danas komercijalna i široko prihvaćena. Hip hop je omogućio mladim ljudima da na svoj način razumiju svijet oko sebe, bez obzira na to dolaze li iz maloga grada ili iz velegrada poput New Yorka. On povezuje ljude svih uzrasta, rasa, nacionalnosti i ekonomskog statusa. Svi oni imaju nešto zajedničko što zaista vole. To nadilazi sve stereotipe i uzajamnu mržnju ljudi zasnovanu na tim stereotipima.

Popularna kultura širok je pojam te ima različit utjecaj na različite ljude. Kada se uzme u obzir sve navedeno može se zaključiti kako je hip hop kultura iteekako pozitivno djelovala na generacije ljudi, bila je inspiracija mnogima te se njeni utjecaji primjećuju u svim segmentima društva. Različitost žanrova i elemenata omogućuje pojednicu, ovisno o preferenciji i ukusu da odabere nešto što ga privlači i zanima. Hip hop je utjecao na mnoge umjetnike koji su danas uzor mladima i djeci te im je upravo iz tog razloga blizak i poznat. Dijete mlađe školske dobi zasigurno se bar jednom susrelo s nekim od elemenata hip hop kulture. Elemente hip hopa, stoga, mogu koristiti odgajatelji i nastavnici kao sredstvo u nastavi, a mogućnosti su mnogobrojne. Cilj njihove upotrebe je potaknuti motivaciju, interes ili kreativnost kod djeteta. Hip hop, dakle, može poslužitti i kao pedagoško sredstvo što njegovi začetnici zasigurno nisu imali u planu kada su počeli stvarati. Od rezerviranog sredstva zabave za mali krug ljudi postao je globalan te je potaknuo promjene u društvu, politici i svim područjima umjetnosti. Stoga je važno naglasiti da hip hop kultura nije samo pomodna pojava već je vrlo kompleksan fenomen popularne kulture koji je utjecao na sve sfere društva, a zbog postojanja masovnih medija taj utjecaj svakim danom sve je veći.

8. Literatura

Biografija.org. Dostupno na: https://www.biografija.org/muzika/slobodan-veljkovic-cobi-coby/ (17. 8. 2021.)

Bethsnotesplus.com. Dostupno na: https://www.bethsnotesplus.com/2017/08/little-sally-walker-sitting.html (22. 8. 2021.)

Bosanac, J. (2004). Transkulturacija u glazbi: primjer hrvatskih hip hopa. *Narodna umjetnost, 41* (2), 105-122. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/26008 (25. 5. 2021.)

Chang, J. (2009). *Ne može da stane neće da stane : istorija Hip-hop generacije*. Beograd: Red Box.

CMC. Dostupno na: http://cmc.com.hr/splitski-reper-zuvi-predstavlja-spot-singl-pare/ (21. 8. 2021.)

Crnković, M. (1998.). *Hrvatske malešnice*. Zagreb: Školska knjiga.

Discogs. com. Dostupno na: https://www.discogs.com/ (kolovoz 2021.)

Djecaci.net. Dostupno na: http://djecaci.net/ (kolovoz 2021.)

Dyson, M. E. (2006). *U potrazi za Tupacom Shakurom.* Zagreb: IBS.

Elemental.hr. Dostupno na: https://www.elemental.hr/ (srpanj 2021.)

Encyclopedia Britannica. Dostupno na: https://www.britannica.com/art/hip-hop/Hip-hop-in-the-21st-century (20. 8. 2021.)

Gall, Z. (2004). *Glazbeni leksikon*. Split: Marjan tisak.

Gall, Z. (2018). *Splitska dica: od zidića do vječnosti*. Zagreb: Croatia Records.

Genius.com. Dostupno na: https://genius.com/ (kolovoz 2021.)

George, N. (2005). *Hip hop America*. New York; Penguin Books.

Grgić, V. (2004). *Ritam & rima : (priče o urbanoj glazbi).* Zagreb: AGM.

Hip Hop Unity. Dostupno na: https://www.hhunity.org/tag/rap-skillz/ (24. 7. 2021.)

Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49510 (10. 5. 2021.)

Index.hr. Dostupno na: https://www.index.hr/magazin/clanak/nikad-nije-bilo-sarenije-donosimo-detaljan-vodic-tko-je-tko-na-balkanskoj-rap-sceni/1024019.aspx (21. 8. 2021.)

Imdb.com Dostupno na: https://www.imdb.com/title/tt1398426/ (2. 9. 2021.)

Jajetić, K. (2001). *Hrvatski hip hop: rokane rime*. Koprivnica: Šareni dućan.

Jajetić, K. (2007). *Hrvatski hip hop: rokane rime 2*. Koprivnica: Šareni dućan.

Jurišić, G., Palmić R. (2002). *Brojalica snažni glazbeni poticaj*. Rijeka: Adamić.

Kukuruzović, S. (2005). Ples klinaca s ceste. *Kretanja: časopis za plesnu umjetnost, Vol.3 3/4,* 6-10

Labaš, D. Mihovilović, M. (2011). Masovni mediji i semiotika popularne kulture. *Kroatologija, 2* (1), 95-121. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/75496 (18. 8. 2021)

Light, A. (1999). *The Vibe history of hip hop. New York*: Three Rivers.

Masterclass. Dostupno na: https://www.masterclass.com/articles/trap-music-guide#what-is-trap-music (2. 8. 2021.)

Menart. Dostupno na: https://www.menart.hr/ (srpanj 2021.)

Peteh, M. (1998). *Zlatno doba brojalice.* Zagreb: Alinea.

Ravnododna.com. Dostupno na: https://ravnododna.com/grse-platinum-splitsko-stanje-bezumlja/ (21. 8. 2021.)

Redbull.com. Dostupno na: https://www.redbull.com/ba-bs/kid-ra%C4%91a-%E2%80%93-misteriozni-spli%C4%87o (21. 8. 2021.)

SeaStar Festival. Dostupno na: https://www.seastarfestival.com/najveca-hip-hop-grupa-svih-vremena-wu-tang-clan-dolazi-na-sea-star-festival (22. 8. 2021.)

Sound Report. Dostupno na: https://www.sound-report.com/koncerti/dom-sportova-tram-11-2017-11-11 (18. 7. 2021.)

Staraskolakreka.com. Dostupno na: https://staraskolakreka.com/biografija/ (22. 8. 2021.)

Telegraf.rs. Dostupno na: https://www.telegraf.rs/pop-i-kultura/muzika/3305374-djole-balasevic-je-umeo-i-da-repuje-u-komentarima-su-ga-prozvali-pionirem-vojvodjanskog-hip-hopa (22. 8. 2021.)

Quinn, E. (2005). *Nuthin' but a "G" thang : the culture and commerce of gangsta rap*. New York : Columbia University Press.

Weiner, C. (2007). *Eminem Talking: Marshall Mathers iskreno i izravno.* Zagreb: Orbis.

Ziher.hr Dostupno na: https://www.ziher.hr/intervju-bad-copy-neostvareni-san-je-da-umesto-nas-na-binu-izadu-tri-gusana/ (22. 8. 2021.)

Žmegač, V. (2014). *Strast i konstruktivizam duha : temeljni umjetnički pokreti 20. stoljeća.* Zagreb: Matica hrvatska.

Popis slika

Slika 1 *Grandmaster Flash* na nastupu 1982. godine. 9
Slika 2 *N.W.A.* 17
Slika 3 *Wu-Tang Clan.* 19
Slika 4 *Eminem* 20
Slika 5 Grafiti umjetnika *Dr. Revolt, Lady Pink, Part One, Wolf 1 AOK* i *Futura.* 24
Slika 6 *Breakdance.* 25
Slika 7 *Tram 11.* 31

Izjava o samostalnoj izradi rada

IZJAVA

Vlastoručnim potpisom izjavljujem da sam ja, Lucija Jakopović, kandidatkinja za magistru primarnog obrazovanja, samostalno napisala ovaj diplomski rad pod naslovom „Rap glazba i razvoj hip-hop kulture u Hrvatskoj i svijetu“. On je rezultat isključivo mog vlastitog rada, temelji se na mom istraživanju, oslanja se na navedenu literaturu te ne krši ničija autorska prava.

_____